З нотаток лейтенанта Ґлана

Переклад Г. Кирпи

I

Останніми днями мені з думки не сходить незгасний день північного літа. Сиджу собі та й думаю про нього й про хатину, де я жив, і про ліс за хатиною і волію щось записати, аби якось заповнити час і самому втішитися. Час ледве суне, я нічого не можу вдіяти, щоб він летів так, як мені заманеться, хоч і не має в мене ніяких турбот і живу я безжурно, мов дитина. Більш-менш я всім задоволений, а тридцять років — хіба це вік?! Кілька днів тому я отримав здалеку дві пташині пір’їни — отримав від людини, яка не повинна була мені їх присилати, однак прислала: дві зелені пір’їни, загорнені в аркушик поштового паперу з короною, що був запечатаний облаткою. Мені приємно бачити ці дві ядучо-зелені пташині пір’їни. І загалом мене ніщо не мучить, хіба що часом злегка крутить у лівій нозі після давнього вогнепальної рани, що бозна-коли й загоїлась.

Пригадую, що два роки тому час минав дуже швидко, куди швидше, ніж тепер, літо пролетіло нечутно, як одна мить. Два роки тому, 1855-го (мені хочеться написати про це задля власної втіхи) зі мною щось сталося, бо відтоді майже не думав про те; однак пам’ятаю, що ночі були ясні, аж світилися. І багато що здавалось мені геть не таким, як слід; у році було дванадцять місяців, та ніч обернулася в день і на небі ніколи не показувалось жодної зірки. І ті люди, яких я зустрічав, були незвичайні і не схожі на тих, кого я знав досі; інколи всього за одну ніч вони мужніли й виростали, просто з дитинства

доскакуючи всієї своєї величі. Тут не помічалося ніякого чаклунства, але я зроду такого не переживав. Зроду.

У великому білому будинку над морем я стрів людину, що ненадовго полонила мої думки. Тепер я вже не думаю про неї так часто, ні, я зовсім її забув; натомість згадую щось інше — крик морських птахів, своє полювання в лісі, свої ночі, теплу літню пору. Втім мене ж і звів з нею чистий випадок і, якби не той випадок, то я вмить перестав би про неї думати.

З моєї хатини мені було видно плутаницю островів, голих острівців, шхер, клаптик моря, трохи блакитного верхогір’я, а за хатиною стояв ліс, величезний ліс. Мене переповнювало почуття радості та вдячності від пахощів коріння й листя, від смолистого чаду сосни, що нагадує дух її серцевини; лише в лісі у мене все стихало, моя душа заспокоювалася й набиралася сили. Я разом з Езопом день у день ходив у гори й жадав лише цього безкінечного щоденного блукання, хоч і досі лежав сніг і земля місцями підтавала. Єдиним товаришем був мені Езоп. Тепер у мене Кора, а тоді був Езоп, мій пес, якого я потім застрелив.

Часто вечорами, коли я вертався з полювання в свою хатину, по всьому моєму тілу розливалося приємне відчуття домашнього затишку, а душу проймав ніжний трепет, і я заводив з Езопом балачку про те, як нам гарно велося. "Ось затопимо грубу та й спечемо собі дичини,— мовляв я,— чи що ти на це скажеш?" А коли ми з усім тим справлялись і обоє відбували вечерю, Езоп залазив на своє місце за грубою, а я закурював люльку й лягав на піл спочити, прислухаючись до глухого шуму лісу. В повітрі витав якийсь легкий рух, вітер дув на хатину, і я добре чув, як десь далеко в горах вистукує тетерук. А загалом ніщо ніде не гомоніло.

І не раз я засинав так, як і лягав, вбраний в ту одіж, що й удень, і прокидався аж тоді, як морські птахи зчиняли крик. Коли ж я, бувало, дивився у вікно, то в око мені спадали великі білі споруди торгового містечка , пристані Сірілунна, крамничка мішаних товарів, де я купував собі хліб,— і я ще трохи лежав та дивувався, що мене завіяло сюди, в Нурланн, на північ Норвегії, в якусь хатину на узліссі.

Аж ось за грубою тряхнув своїм худим, довгим тілом Езоп, брязнув його нашийник, пес позіхнув і завиляв хвостом, а я, поспавши цих три-чотири години, бадьоренький і сповнений радощів до всього, що є на світі, схоплювався на ноги.

Отак минала не одна ніч.

II

Буває, ідуть дощі і шаленіють бурі, а тобі хоч би що; нерідко такої дощової днини якась невеличка радість опановує тобою і ти наодинці зі своїм щастям ідеш у мандри. А там стоїш собі й дивишся просто перед себе, вряди-годи нишком смієшся й озираєшся навколо. Про що ти думаєш? Про чисту шибку в чиємусь вікні, про сонячний промінь на тій шибці, про краєвиди зі струмочком, а може, й про блакитну прогалинку на небі. Більше й не треба.

Іншим часом навіть надзвичайні події неспроможні розвіяти буденщини й нудьги; можна бути непохитним, збайдужілим і безпристрасним посеред танцювальної зали. Бо ж твоя власна душа — то джерело журби і радощів.

Я пригадую один день. Я спустився на узбережжя. Мене захопив дощ, і я забіг у відчинений сарай для човнів, щоб його пересидіти. Я стиха мугикав щось собі під ніс, невесело й

знехотя, аби тільки збавити час. Езоп був зі мною, він сів і нашорошив вуха, я теж перестав мугикати й прислухався. Знадвору почулися голоси, наближалися люди. Випадок, звичайнісінький випадок! До мене в сарай прожогом влетіли два добродії і дівчина. Вони крізь сміх гукали одне одному:

— Мерщій! Тут ми сховаємось від дощу!

Я підвівся.

На одному чоловікові була сорочка з білою ненакрохмаленою маніжкою, що тепер, змокнувши на дощі, звисала, як ганчірка; на тій мокрій маніжці виднілася діамантова защіпка. Взутий він був у довгі гостроносі черевики, з якоюсь претензією на шик. Я привітався з тим чоловіком. То був купець Мак, знайомий мені по крамничці мішаних товарів, де я купував собі хліб. Він навіть якось запрошував мене до себе додому, та я й досі його не одвідав.

— О, знайомий люд!— сказав він, угледівши мене.— Ми йшли до млина й довелося вернутися. Хай їй абищо, такій погоді! То коли ви, пане лейтенанте, завітаєте в Сірілунн?

Він представив мені невеличкого чорнобородого добродія з їхнього гурту, лікаря, що жив при церковній парафії.

Дівчина підняла вуаль до рівня носа й приглушеним голосом забалакала до Езопа. Мою увагу привернула її піджачина: з підкладки і петельок видно було, що вона перефарбована. Добродій Мак відрекомендував і дівчину: то була його дочка і звали її Едварда.

Едварда зиркнула на мене крізь вуаль, тоді знов щось зашепотіла до пса й прочитала напис на його нашийнику:

— Он як, тебе звати Езоп… Лікарю, хто такий Езоп? Я тільки й пам’ятаю, що він писав байки. Він часом не фрігієць? Ні, не знаю.

Дитина, школярка. Я дивився на неї: висока, але не сформована, їй, може, років п’ятнадцять чи шістнадцять, на довгих засмаглих руках у неї немає рукавичок. Певно, сьогодні ж по обіді вона вичитала в довіднику про Езопа, щоб при нагоді попишатися знаннями.

Добродій Мак випитував мене про моє полювання. Чого я найбільше настріляв? Я можу будь-коли розраховувати на якогось із його човнів, мушу тільки попередити. Лікар не мовив ні слова. А як гурт пішов, я помітив, що лікар пригулькує, спираючись на ціпок.

Я поплентався додому такий самий спустошений, як і був, і знехотя мугикав. Зустріч у сараї для човнів аніскілечки не вплинула на мій настрій; найдужче мені засіла в пам’ятку промокла маніжка добродія Мака й діамантова защіпка на ній, також мокра і не надто блискуча.

III

Навпроти моєї хатини височів сірий камінь. Він мовби відчував до мене якусь приязнь, наче дивився на мене, як я проходив, і впізнавав мене. Я залюбки ішов мимо того каменю, коли вирушав уранці з дому, й мені здавалось, ніби я лишав там вірного друга, що чекатиме мого повернення.

А нагорі в лісі розпочиналося полювання. Бувало, я щось упольовував, а бувало, й ні…

За островами важко й спокійно дрімало море. Скільки разів я дивився на нього з гір, вибираючись на саму вершину! Тихими днями кораблі майже не рухались, впродовж трьох днів я міг бачити те саме вітрило — білу цятку, завбільшки з чайку, на воді. А як налітав ураган, то гори вдалині немов розтавали, розходжувалась буря, південно-західний шторм,— таке собі видовище, де я був за глядача. Все огортав туман. Земля і небо зливались докупи, хвилі витинали химерні повітряні гопки, витворюючи силуети людей, коней і пошматованих корогов. Я ховався за скелею і в моїх голові роєм роїлися всілякі думки, душа моя збуджувалась до краю. Бойозна, гадав я собі, очевидцем чого мені доводиться сьогодні бути і чом це море відкривається моїм очам? Може, цієї миті я бачу нутро головного мозку землі: що там діється і як усе клекоче! Езоп був стривожений, раз по раз він задирав морду й нюшив, його вражливі лапи трусились від холоду; а так, як я не озивався до нього, то він лягав мені між ногами і, достоту як і я, впивався зором у море. І нізвідки не чулося ні галасу, ні людської мови, нічогісінько, крім оцього могутнього гулу понад моєю головою. Ген-ген у морі стирчала скеля — одним одна; коли ту скелю нагортало хвилею, з неї показувалась якась безумна химера, ні, либонь, не химера, то зводився на рівні бог моря, мокрий до кісток, і споглядав світ, пирхаючи так, що чуб і борода оберталися навкруг його голови колесом. А тоді він знов потопав у виру.

І саме в розгулі шторму на морі з’явився чорний, як вуглина, пароплавчик…

Коли я по обіді спустився на пристань, чорний, як вуглина, пароплавчик уже зайшов до гавані; то був поштовий пароплав. Сила-силенна люду товклася на набережній і роздивлялася цього рідкісного прибульця; мені впало у вічі, що всі без винятку тут були блакитноокі, хоч загалом і не схожі між собою. Трохи осторонь стояла молодесенька дівчина, запнута

білою вовняною хусткою; вона була дуже темноволоса і та хустка якось по-особливому біліла проти її кіс. Дівчина зацікавлено дивилась на мене, на моє шкіряне вбрання, на мою рушницю; коли ж я заговорив до неї, вона зніяковіла й одвернулася. Я сказав:

— Завжди носи цю білу хустку, вона тобі до лиця.

Цієї миті до неї підступив ближче кремезний чолов’яга в ісландській сорочці і назвав її Евою. Мабуть, вона його дочка. Я знав цього здорованя, то був тутешній коваль. Недавно він лагодив мені одну з моїх мисливських рушниць…

А вітер з дощем зробили своє і геть-чисто розтопили сніг. Кілька днів над землею витав непривітний холодний настрій, тріщали сирі гілляки й крякало, збираючись у зграї, вороняччя. Так тривало недовго, сонце підкралося і якогось ранку виглянуло з-за лісу. Лагідне проміння його сходу пронизує мене наскрізь; я закидаю на плече рушницю й душа моя тихо радіє.

IV

Тоді мені дичини не бракувало; полював усе підряд: зайця, тетерука чи білу куріпку, а як випадало спускатися до узбережжя й упритул приходити до того чи того птаха, я стріляв і в нього. То була гарна пора — день довшав, повітря прозорішало; я спорядився й рушив на два дні у гори, на шпилясті верхів’я; стрів лопарів-оленярів і вони дали мені трохи жирних кавалочків сиру, що мав присмак трави. У горах я бував не раз. Повертаючись додому, я завжди підстрілював якусь пташину і запихав її в ягдташ. Я сідав і брав Езопа на швору. За милю вділ від мене лежало море; скелі були чорні і мокрі, бо з низ без угаву спадала вода, вихлюпуючи одну й ту

ж скупеньку мелодію. За цими слабенькими звуками далеко в горах я не помічав, як плине час, а сидів і дивився довкруж. Ну ось, ця нескінченна мелодійка плюскоче собі в самоті, міркував я, і ніхто її не чує і не думає про неї, та однак вона плюскоче сама для себе без кінця-краю, без кінця-краю! І, чуючи той плюскіт, гори мені більше не здавалися цілковитою пусткою, іноді чинилося таке: грім стрясав землю, з котроїсь скелі зривалася брила й звалювалась у море, лишаючи за собою слід із кам’яного пороху. Тієї ж миті Езоп повертав морду проти вітру, здивовано нюшив запах смаленого й нічого не міг второпати. Коли від талого снігу потріскалися скелі, то годі було одного пострілу чи навіть лише гучного крику, щоб велетенські брили зривалися й скочувалися з гори…

Минала година, може, й більше, час просто летів. Я спустив Езопа зі швори, перекинув ягдташ на друге плече й подався додому. Смеркалося. Внизу в лісі я конче натрапляв на свою давно знайому стежину, схожу на вузеньку стрічку з чудернацькими завитками. Я поволеньки ступав кожним її завитком, поспішати було нікуди, вдома мене ніхто не ждав. Я йшов вільний, немов якийсь владар,— так уже ж повагом, як тільки хотілося. Все птаство завмерло і лише десь удалині вистукував тетерук, не вмовкаючи ні на хвилю.

Я вибрався з лісу й побачив двох людей, що йшли попереду. Я наздогнав їх: то була панна Едварда в супроводі лікаря,— я пізнав її і вклонився. Вона змусила мене показати їм мисливську рушницю, роздивилися мій компас і мій ягдташ; я запросив їх обох до себе й вони пообіцяли, що колись заглянуть.

Уже зовсім звечоріло. Я прийшов додому, затопив грубу, спік дичину й повечеряв. Завтра знов буде день…

Всюди тихо, хоч маком сій. Цілий вечір лежу й дивлюся у вікно. Понад полем і понад лісом покоїлося якесь казкове сяємо, сонце сіло, вибарвивши небокрай густим червоним світлом, ніби застиглими фарбами. Небо було чисте від хмар; я не міг відірвати погляду від цього ясного моря, і мені здавалося, начебто я лежав віч-на-віч із дном світу й моє серце аж тремтіло перед цим оголеним дном, відчуваючи там свою домівку. Господи, мовив я подумки, чого це небосхил увечері прибирається в фіолети й золото? Чи немає, бува, на самім верху всесвіту якогось величного свята з зоряною музикою та з плаванням річками на човнах? Мабуть, що є! І я, заплющивши очі, гайнув плавати на тих човнах, а думки одна за одною снувалися в моїй голові…

Так збіг не один день.

Я тинявся околицями й спостерігав, як сніг перетворювався на воду і як скресав лід. Кілька днів, коли в моїй хатині вже було вдосталь їжі, я жодного разу не стріляв із рушниці, просто блукав на волі й бив байдики. Хоч куди б я поткнувся, однаково було на що подивитись і було що послухати, щодня все потроху мінялося, навіть чагарі верболозу і ялівець очікували весни. Скажімо, заглянув я до млина, а він іще не розмерзся; однак за стільки Божих літ земля круг нього втопталася й свідчила про те, що люди сюди приносили клунки зерна на своїх спинах і тут їм мололи борошно. Я повештався, ніби між людьми, на стінах було повирізувано повно літер і дат.

Ото так!

V

Чи писати мені далі? Ні, ні. Хіба трішечки, задля своєї втіхи і щоб убити час, розкажу-но я про те, як два роки тому надійшла

весна і яке тоді було довкілля. Злегка пахли земля і море, від торішнього, перепрілого в лісі листя доносився терпкуватий дух сірководню, сороки літали з гілочками й мостили гнізда. Ще днів зо два — і розлилися й запінилися струмки, де-не-де з’явилися метелики кропив’янки і рибалки верталися додому зі своїх бухт. Прибули дві купцеві яхти, переповнені рибою, і кинули якір навпроти своїх сушарень; несподівано ожив і заметушився найбільший острів, де на горі мали в’ялити рибу. Усе це я бачив зі свого вікна.

Але до хатини шум не долинав, я, як завжди, лишився сам на сам. Іноді хтось проходив мимо, я бачив ковалеву дочку Еву, на носі в якої виступило ластовиння.

— Куди це ти?— спитав я.

— У ліс по дрова,— тихо відповіла вона.

В руках Ева несла мотузку на дрова і була запнута білою хусткою. Я дивився їй услід, та вона не обернулась.

Отак збігла ціла низка днів, поки я знов когось побачив.

Весна напирала і ліс світлішав; я з великим зацікавленням стежив за дроздами, що сиділи на самих вершечках дерев, впиналися очима в сонце й кричали. Інколи вже о другій годині ночі я був на ногах, щоб трохи уловити того піднесеного настрою, що походив від птахів і звірини на сході сонця.

Напевно, весна прийшла й до мене, кров у мені немов заграла. Я сидів у хатині, збираючись оглянути свої вудлища й волосінь, але й пальцем не ворухнув, щоб за те взятися; якась радісна й незбагненна тривога обгортала мою душу.
Зненацька Езоп скочив на дужі лапи й гавкнув. Хтось ішов до

хати і, тільки я встиг зняти з голови свого кашкета, як до мене до дверей долинув голос панни Едварди. Вони з лікарем зайшли до мене по-дружньому, просто так, як і обіцяли.

— Так, він удома,— почув я її мову.

Едварда переступила поріг і зовсім по-дитячому подала мені руку.

— Ми й учора заходили, та не застали вас,— пояснила вона.

Едварда вмостилась на полу, що був засланий покривалом, і роззирнулась по хаті; лікар сів біля мене на довгій лаві. Ми розбалакались — жваво, як давні приятелі; до того ж я розповів їм, яка звірина водиться в лісі та якої дичини я вже не міг стріляти через заборону. Нині заборонено стріляти на тетеруків.

Лікар і тепер говорив мало, але коли помітив мою порохівницю з фігурою Пана, то заходився тлумачити міф про Пана.

— А що ви їсте, коли заборонено полювати дичину?— раптом спитала Едварда.

— Рибу,— відповів я.— Здебільшого рибу. Сяка-така їжа завжди знайдеться.

— Ви ж можете їсти в нас,— сказала вона.— Торік у цій хатині жив англієць, то він часто харчувався у нас.

Едварда дивилась на мене, а я на неї. Тієї миті я відчув, як щось доторкнулося до мого серця: ніби, послане мимохідь, легеньке дружнє вітання. Он що витіває весна і цей ясний

день, подумав я згодом. Крім того, я милувався її дугастими бровами.

Вона кинула кілька слів про мою оселю. Стіни я обвішав усілякими шкірами та крилами птахів, усередині хатина скидалась лігво якогось звіра. Едварда була задоволена.

— Ну й лігвисько!— мовила вона.

Я не мав чим почастувати гостей, як би то годилося, і, щоб розважити їх, задумав засмажити дичину: вони братимуть її руками, як мисливці. Отак трохи й побавимось.

І я засмажив дичину.

Едварда оповідала про англійця. То був старий дивак, що говорив сам із собою. Він був католик і по всіх усюдах носив при собі в кишені маленького молитовничка, надрукованими чорними й червоними літерами.

— Тоді то, може, був ірландець?— спитав лікар.

— Ірландець?

— Авжеж, якщо він католик.

Едварда зашарілася, затнулась і відвела очі вбік:

— Нехай і так, може, то був ірландець.

Нараз її жвавість мов рукою зняло. Мені стало її жаль, хотілося якось підтримати і я сказав:

— Ні. Таки ваша правда, що то був англієць, ірландці не їздять до Норвегії.

Ми домовились коли-небудь поплавати на човні й оглянути ті місця на скелях, де в’ялять рибу…

Провівши своїх гостей з двору, я вернувся додому й, сидячи, заходився поратись коло своїх рибальських снастей. На моїй сітці, що висіла на цвяху біля дверей, багато петель попереїдала іржа; я нагострив кілька гачків, прикріпив їх, обдивився неводи. Гай-гай, робота в мене сьогодні йшла, як мокре горіло! У моїй голові крутились колесом сторонні думки; мені здавалося, що я припустився помилки, коли дав панні Едварді весь час сидіти на полу замість того, щоб уважити їй місце на лаві. Ні з того ні з сього переді мною постало її смагляве обличчя й засмагла шия; фартух у неї був зав’язаний трохи нижче попереку, щоб по-модному видовжити талію; невинний дівочий вигляд її великих пальців збуджував мою ніжність, а від складок на кисті немовби йшла сама прихильність. Вуста вона мала великі й полум’яні.

Я підвівся, відчинив двері й прислухався. Нічого не почув, та мені й ні до чого було прислухатись. Я знов зачинив двері; Езоп устав зі свого ложа, відчувши мій неспокій. Мені спало на думку наздогнати панну Едварду й попросити в неї моточок шовкових ниток на латання сітки,— не з якоїсь примхи, я міг би розіслати перед нею сітку й показати їй переїдені іржею петлі. Я вже був вийшов за двері, як згадав, що в мене самого є шовкові нитки: вони лежать разом з мухами в коробці, їх навіть більше, ніж мені треба. І я поволі, занепавши духом, знов поплівся до хати, бо в мене самого були шовкові нитки.

І тільки я переступив поріг, як мені назустріч рвонулося чиєсь чуже дихання, ніби я тепер позбувся самоти.

VI

Якийсь чоловік спитав мене, чи я більше не стріляю: він не чув у горах жодного мого пострілу, хоча два дні ловив у бухті рибу. Так, я ні разу не вистрілив, сидів сидьма в хатині, аж поки скінчилась їжа.

Третього дня я пішов на полювання. Ліс ледве-ледве зазеленів, пахли земля й дерева, там і сям з побитого морозом моху виткнувся жаб’ячий часник. У моїй голові кружляли всілякі думки, і я часто сідав посидіти. За три дні я бачив лише одну людину — того рибалку, що зустрів учора. Я думав: може, увечері, як вертатимусь додому, здибаю когось на узліссі, там, де останнього разу стрів лікаря та панну Едварду. Може, вони знов там гуляють, а може й ні. Але чому не йдуть мені з думки ці двоє? Я підстрелив двох білих куріпок і тут же одну з них спік; потім узяв Езопа на швору.

Тим часом я приліг на протряхлій галявці попоїсти. Земля була безмовна, в повітрі чувся тільки якийсь слабенький пошум та коли-не-коли озивався той чи той птах. Я лежав, не зводячи погляду з гілля, що погойдувалось на протязі; вітерець собі віяв — переносив квітковий пилок із гілочки на гілочку й наповнював ним кожну безвинну шпарину. Цілий ліс стояв, мов заворожений. Зелена листяна гусінь метелика-п’ядуна лізе по гілці, не спиняючись, ніби не в змозі відпочити. Вона мало що бачить, хоч і має очі. Часто гусінь випинає тіло дугою і промацує повітря, шукаючи опертя; вона схожа на хвостик зеленої заполочі, що поволі кладе стібок за стібком уздовж гілки. До вечора вона, либонь, і дістанеться туди, куди їй треба.

Яка первозданна тиша! Я підвожуся і йду. Сідаю і знов підводжусь. Зараз близько четвертої; о шостій я піду додому й хтозна, чи стріну кого-небудь. Я маю в запасі дві години, а мені

вже робиться якось неспокійно, і я струшую верес та мох зі своєї одежі. Я знаю всі ці місця: дерева й камені стоять там на самоті, як і раніше, листя шарудить у мене під ногами. Одноманітне шарудіння та ці знайомі дерева й камені для мене багато важать, я переповнююся непоясним почуттям удячності,— все до мене прихиляється, єднається зі мною, я все люблю. Підіймаю суху гілочку, й тримаю її в руці, й дивлюся на неї, а сам сиджу й роздумую про своє. Гілочка майже трухла, її миршава кора вражає мене, жаль бере за серце. І коли я зводжусь, щоб іти, то не викидаю гілочки геть, а кладу на землю і якусь хвилю думаю про неї: врешті-решт, перше, ніж попрощатися з нею, я востаннє дивлюся на неї і в моїх очах крутиться сльоза.

А ось п’ята година. Сонце збиває мне з пантелику, я цілий день ішов на захід і, мабуть, випередив на півгодини мої сонячні помітки біля хатини. Все це я беру до уваги, та все одно до шостої лишається година, тож я знов підвожусь і проходжу якийсь шмат дороги. І листя шарудить у мене під ногами. Так збігає ще година.

Внизу під собою я бачу річечку й млиночок, що взимку були закуті в кригу, й зупиняюся; млин працює, його гул пробуджує мене, я, як стою, так і вклякаю на місці. "Спізнився!" — вигукую я. Мене пронизує біль, я вмить розвертаюсь і простую додому, а сам уже знаю, що спізнився. Іду повним ходом, просто біжу; Езоп розуміє, що це неспроста, він рветься з повідка, тягне мене за собою, скавучить і метушиться. Сухе листя розлітається навсібіч. Проте, коли ми спустились на узлісся, то нікого не застали: тихо, як у вусі, і ніде ані душі.

— Тут нікого немає!— скрикую я.

Я не стояв там довго, а пішов, знаджений думками, мимо своєї хатини вділ до Сірілунна: з Езопом, з ягдташем, з мисливською рушницею,— з усім своїм манаттям.

Добродій Мак прийняв мене напрочуд привітно й запросив на вечір до їхнього товариства.

VII

Як на мене, я трохи вмію читати в душах людей, з якими спілкуюсь, а може, й ні. О, коли я в доброму гуморі, то мені здається, ніби я бачу, що робиться на самому дні чужої душі, хоч великого розуму мені бог не дав. Скажімо, сидимо ми — кілька чоловіків, кілька жінок та я — десь у вітальні й мені здається, ніби я знаю, що діється в людських душах і що вони думають про мене. Я помічаю кожен порух їхніх очей; іноді кров шугає їм у лице й змушує їх червоніти; а часом вони вдають, що дивляться в інший бік, а самі крадькома косують на мене. Я сиджу там і все те бачу, і ніхто навіть гадки не має, що кожну душу мені видно наскрізь. Хтозна-скільки років я вважав, що вмію читати в усіх людських душах. А воно, може, й не так…

Цілий вечір я провів у добродія Мака. Я міг би піти відразу, бо мені нецікаво було там сидіти; але ж хіба не пригнали мене сюди всі мої думки? Тож чи міг я отак відразу дати драла? Після вечері ми грали у віст і пили пунш. Я сидів спиною до вітальні, схиливши голову; позад мене сюди-туди снувала Едварда. Лікар поїхав додому.

Добродій Мак показав мені, як у нього обладнанні нові лампи — перші гасові лампи, що з’явились на півночі, прегарні речі на важких свинцевих ніжках; щовечора він їх сам запалював, щоб запобігти всякому лихові. Разів зо два він

заводив мову про свого діда-консула: "Мій дідо, консул Мак, дістав оцю защіпку з рук самого Карла Югана," — сказав він, тицьнувши пальцем на свою діамантову оздобу. Добродій Мак показав мені портрет своєї покійної дружини, що висів у суміжній кімнаті: поважна з виду жінка в мережаному чепчику й з поштивою усмішкою. У тій же кімнаті стояла й книжкова шафа, де були навіть давні французькі книжки, які, очевидно, перейшли у спадок: вони мали красиві оправи, тиснені золотом, а на багатьох з них значилися імена власників. Між тими книжками рясніли довідкові видання: добродій Мак був мислячою людиною.

До вісту довелося гукнути двох його прикажчиків; вони грали поволі й невпевнено, зважуючи всі за і проти, однак давали маху. Одному з них помагала Едварда.

Я перевернув келих, відчув своє безталання, скочив на рівні й скрикнув:

— Ой, я перевернув келих!

Едварда приснула й мовила:

— Та ми ж бачимо.

Всі крізь сміх запевняли мене, що це пусте. Мені подали рушника, щоб я обтерся, і ми знов сіли грати. Була вже одинадцята голина.

Якесь дивне невдоволення пройняло мене від Едвардиного сміху; я дивився на неї і мені здалося. Що її обличчя стало невиразне й негарне. Добродій Мак урвав нарешті гру: мовляв, обом прикажчикам пора спати, а тоді оперся на спинку канапи й завів балачку про вивіску, яку він хоче прикріпити на фасаді

крамниці з боку пристані, й питався моєї поради. Яким кольором її написати? Від нудьги я бездумно ляпнув: "Чорним," — а добродій Мак одразу згодився.

— Чорним то й чорним, про мене, хай і так. "Склад солі і порожніх діжок" — здоровенними чорними літерами, краще не придумаєш… Едвардо, ти ще не лягаєш?

Едварда підвелася, подала нам обом руку, зронила "добраніч" і пішла. А ми собі сиділи. Балакали про залізницю, яку закінчили торік, про першу телеграфну лінію. Бог його святий знає, коли той телеграф проведуть до нас на північ. Мовчання.

— Розумієте, я й незчувся, як стукнуло сорок шість, а голова й борода посивіли,— сказав добродій Мак.— Охо-хо, я відчуваю, що підтоптався. Ви бачите мене вдень і думаєте, що я молодий; та коли вечоріє і я лишаюся сам, то в мене опускаються руки. Тоді я сиджу тут, у вітальні, й розкладую пасьянси. Вони вдаються, навіть якщо раз-другий схитрувати. Ха-ха!

— Невже вдаються?— спитав я.

— Атож!

Мені здалося, що я читаю по його очах…

Він підвівся, підійшов до вікна й глянув надвір; він дуже сутулився, а на потилиці й на шиї в нього росло волосся. Я й собі підвівся. Він обернувся й рушив мені назустріч — у своїх довгих, гостроносих черевиках, засунувши великі пальці обох рук у кишені камізельки й водячи сюди-туди ліктями, немов

крилами; разом з тим він усміхався. Потім ще раз запропонував мені мати в своєму розпорядженні човна й подав руку.

— А втім, мабуть, я вас проведу,— сказав добродій Мак і погасив лампи.— Мені хочеться трохи пройтися, ще ж не пізно.

Ми вийшли.

Він показав дорогу, що вела до ковалевої хати, й сказав:

— Цією! Вона коротша!

— Ні,— заперечив я,— коротша та, що через пристані.

Ми дещо посперечалися, але так і не дійшли згоди. Я був певен своєї правди і не розумів його впертості. Врешті-решт добродій Мак запропонував кожному з нас свою дорогу: хто прийде раніше, нехай жде біля хатини.

Ми розійшлися. Він вмить зник у лісі.

Я йшов звичайною ходою і сподівався бути на місці щонайменше хвилин на п’ять раніше, ніж він. Та коли добувся до хатини, то вже застав там добродія Мака. Він кричав мені:

— А що, бачите? О, я завжди ходжу цією дорогою, бо вона справді коротша!

Я дивився на нього з неабияким подивом: він і не впарився, і по ньому не видно було, щоб біг. Він зараз же попрощався, подякував за цей вечір і подався назад тією самою дорогою, що прийшов.

А я стояв та думав: що за дивина! Я ж начебто мав якесь уявлення про відстані і стоптав ноги на обох тих дорогах! Ти знов хитруєш, чоловіче добрий! Лишень з якої речі?

На моїх очах його спина знов зникла в лісі.

Наступної миті я, скрадливо й швидко, почесав за ним слідом і побачив, що він весь час утирав лице; виходить, тоді він біг. Тепер же ледве переставляв ноги, і я не спускав з нього погляду. Він зупинився біля ковалевого будинку. Я причаївся, аж ось двері відчинилися й добродій Мак зайшов у дім.

Була перша голина ночі,— я бачив це по морю й по траві.

VIII

Сяк-так минуло кілька днів, моїми єдиними приятелями були ліс і цілковита самота. Господи, я ніколи не звідував більшої самотності, як першого з тих днів. Весна розкошувала, я вже знайшов первоцвіт і деревій, прилетіли зяблик і вівсянка, — я знав усіх птахів. Іноді я виймав з кишені дві старовинні монети й бряжчав ними, щоб урвати самоту. Я думав: от коли б тут з’явилися Дідерік та Іселіна!

Ночі, либонь, кудись запропастилися, сонце ледь-ледь занурювало свою тарелю в море та й знов підбивалось угору — червоне, свіже, начебто спускалося донизу пити вино. Що за дива коїлися зі мною ночами! Ніхто в світі в те не повірить. Невже то Пан вилазив на дерево й дивився обома, що я робитиму? І невже він світив голим животом і корчився так, наче, сидячи, цмулив зі свого власного живота? Та всю ту штуку він утинав задля того, щоб пильнувати мене, і ціле дерево тряслося від його глухого сміху, коли він помічав, як усі мої думки кидалися вроздріб. Всюди в лісі щось шаруділо.

Нюшили звірі, перегукувалися птахи, їхній клич переповнював повітря. Саме прилетіли хрущі; їхнє гудіння змішувалось з тріпотінням нічних метеликів; здавалося, що в усьому лісі то щось пошепки питають, то щось пошепки відповідають. О, там було що слухати! Я не спав три ночі, я думав про Дідеріка й Іселіну.

— Побачиш,— мовив я подумки,— вони прийдуть. І Іселіна заманить Дідеріка аж за дерево й скаже йому:

— Стань тут, Дідеріку, гляди ж — пильнуй Іселіну; а цей мисливець нехай зав’яже шнурок мені на черевику.

А мисливець — то я. І щоб я це зрозумів, вона мені підморгує. А коли вона підходить, моє серце геть усе розуміє і вже не б’ється, а немов дзвонить у дзвони. А вона під одежиною гола — як мати породила, і я кладу на неї свою руку.

— Зав’яжи мені шнурок!— каже вона, а щоки її горять, як мак. І вже за хвильку її шепіт майже торкається мого лиця, моїх уст: — О, ти не зав’язуєш мені шнурок, ні, ти не зав’язуєш… не зав’я…

А сонце занурює свою тарелю в море і тоді знов підбивається вгору — червоне, свіже, начебто спускалося донизу пити вино. А повітря аж лускає від шепоту.

Через годину вона, торкаючись моїх уст, каже:

— Тепер я мушу тебе покинути.

І вона йде, махаючи мені рукою, а її щоки горять, як мак, її обличчя лагідне й натхненне. Ось вона знов оглядається на мене й махає рукою.

А з-за дерева виступає Дідерік і питає:

— Іселіно, що ти робила? Я все бачив.

Вона йому відповідає:

— Дідеріку, що ти бачив? Я нічого не робила.

— Іселіно, я бачив усе, що ти робила,— повторює він.— Я все бачив.

Тоді лісом розлягається її гучний, веселий сміх і вона, взявши з собою Дідеріка, зникає — радісна й грішна з голови до п’ят. І куди вона піде? До першого-ліпшого парубійка, до якогось мисливця в лісі.

Була північ. Езоп зірвався з прив’язі й полював собі сам. Я чув, як він розгавкався високо в горах і, коли врешті-решт його знайшов, минула перша година. Лісом ішла якась пастушка, поправляючи підв’язку на панчосі, мугикаючи й роззираючись навкруг. А де її худібка? І чого вона никає лісом опівночі? Просто так, знечів’я. Може, чогось схвильована, а може, на радощах, їй видніше. Я подумав: вона чула Езопів гавкіт і знала, що я в лісі.

Коли вона підійшла, я підвівся з землі й тепер побачив, яка вона тендітна й молоденька. Езоп і собі витріщився на неї.

— Звідки ти йдеш?— спитав я її.

— З млина,— відповіла вона.

Та що ж вона глупої ночі робила у млині?

— Невже тобі не страшно так пізно ходити лісом?— спитав я.— Ти ж така тендітна й молоденька.

Вона засміялась і відповіла:

— Я не така й молоденька, мені вже дев’ятнадцять.

Проте їй не могло бути дев’ятнадцять, напевно, років з два прибрехала, а виповнилося їй хіба сімнадцять. Але навіщо вона прибрехала, щоб бути старшою?

— Сядь-но,— мовив я,— та скажи мені, як тебе звати.

І вона зашарілася, сіла біля мене й сказала, що її звуть Генрієта.

Я спитав:

— У тебе є коханий, Генрієто? І чи обіймав він тебе коли-небудь?

— Так,— відповіла вона, зніяковіла й засміялась.

— А скільки разів?

Вона мовчить.

— Скільки разів?— допитуюсь я.

— Двічі,— тихенько сказала вона.

Я пригорнув її до себе й спитав:

— А як він обіймав? Може, отак?

— Отак,— тремтячи, прошепотіла вона.

Була четверта година.

IX

Я мав розмову з Едвардою.

— Скоро буде дощ,— сказав я.

— Котра година?— спитала вона.

Я глянув на сонце й відповів:

— Близько п’ятої.

Вона спитала:

— Ви вмієте так точно визначати час по сонцю?

— Так,— відповів я,— умію.

Ми мовчали.

— Ну, а коли сонця немає, то як тоді?

— Тоді я шукаю інші прикмети. Скажімо, морський приплив і відплив, траву, що нишкне у певний час, спів птахів, що змінюється: ті починають співати, а ті вмовкають. А ще я визначаю час по квітах, що надвечір стуляються, по зеленому

листю, колір якого то світлішає, то темнішає; до того ж, я просто це відчуваю.

— Он як,— сказала вона.

Я очікував дощу, й ради самої Едварди мені не хотілося її довше затримувати серед дороги; я взявся за кашкет. Зненацька вона спинила мене ще одним запитанням, і я зостався. Зашарівшись, вона спитала, чому я, власне сюди приїхав, навіщо вибираюсь на полювання, чого те та чого се. Чи я стріляв тільки щоб прохарчуватися? Чи я давав Езопові спочити?

Вона почервоніла й засоромилась. Я зрозумів. Що хтось при ній говорив про мене й вона все знає з чужих слів. Я співчував їй, бо вона скидалась на покинуте дитя; раптом я згадав, що в неї немає матері. Через худі руки в неї був якийсь занедбаний вигляд. Так мені здалося.

Атож, я стріляв не для того, щоб убивати, я стріляв для того, щоб жити. Якщо сьогодні мені потрібен був один тетерук, то я й підстрілював одного; а другого підстрілював на другий день. Нащо мені вбивати більше? Я жив у лісі, я був його сином. Першого червня заборонили полювання ще й на куріпок та зайців, мені майже не було чого стріляти; дарма, я ловив рибу й жив на рибі. От візьму в її батька човна й попливу в море. Ну, звісно, я не той мисливець, щоб тільки стріляти, а той, щоб жити в лісі. Там мені було добре: я їв, простягнувшись на землі, а не сидячи на стільці, витягнувшись в струнку, і не перевертав келихів. У лісі я собі нічого не боронив: заманулось — і лягав горілиць, заплющував очі й говорив усе, що спадало на думку. Часто хотілось озватись хоч словом, щось казати на повен голос,— тоді здавалося, ніби в лісі лунає мова самого серця...

Коли я спитав її, чи вона все зрозуміла, то вона відповіла:

— Так.

Я заговорив далі, бо вона не зводила з мене свого погляду.

— Коли б ви тільки знали, що я в цих краях бачу! Взимку йду-йду собі та й натраплю було на сліди білих куріпок. Нараз сліди зникають, виходить, птахи знялись у повітря. Але за відбитками крил я визначаю, в який бік вони полетіли, і швидко їх знаходжу. Щоразу в цьому є для мене якась новизна. Восени часто й густо доводиться спостерігати за падучими зірками. Тоді я наодинці сам із собою думаю: а що коли це світ звела судома і він просто в мене на очах розбивається в друзки? І мені… як мені поталанило побачити метеорит! А коли надходить літо, я бачу мало не на кожнім листочку якісь створіннячка, деякі з них безкрилі й нікуди не можуть піти, вони до самої смерті мусять жити на тому листочку, де побачили світ. Уявляєте? Іноді мені трапляється синя муха. Звісно, про все це майже не говорять, хтозна, чи й ви мене розумієте.

— Ні-ні, я вас розумію.

— Так от. Часом я дивлюсь на траву, а може, й трава дивиться на мене, хіба ми знаємо? Я прикипаю очима до звичайнісінької бадилинки, вона ледь помітно тремтить, і мені здається що в цьому щось є. Я сам собі думаю: як тремтить ця бадилинка! А коли я дивлюся на сосну, то навіть якась її гілка змушує мене трішки подумати про неї. Та буває, що серед пустки гір я зустрічаю і людей, буває й так.

Я подивився на неї. Вона, схилившись уперед, ловила кожне моє слово. Я її не впізнавав. Вона з такою уважністю

мене слухала, що геть забулася про себе й перетворилася на якусь простачку чи дурепу з обвислою губою.

— Он як,— мовила вона й випросталась.

Замрячило.

— Дощ,— сказав я.

— Ти ба, дощ,— мовила й вона і зараз же пішла.

Я її не проводив, вона сама подалася своєю дорогою, а я побіг до хатини. Через кілька хвилин дощ полив, як з відра. Коли це чую, що хтось мене доганяє, зупиняюсь і бачу Едварду. Вона розчервонілася від натуги й усміхалася.

— Дірява моя голова,— засапано мовила вона.— Ми попливемо на скелі, туди, де в’ялять рибу. Завтра повертається лікар, а чи ви маєте час?

— Завтра? Звичайно. Так. Я маю час.

— Дірява моя голова,— ще раз мовила вона й усміхнулась.

Коли вона йшла, мені в око впали її худі, красиві литки, мокрі аж до колін, і зношені черевики.

X

Я добре пам’ятаю ще один день. То був день, коли надійшло моє літо. Сонце світило з самої ночі й до ранку висушило мокру землю; повітря після недавнього дощу стало лагідне й чисте.

По обіді я вже був на пристані. Вода лежала рівно, як долоня, з острова, де чоловіки й дівчата поралися біля риби, до нас долітали сміх і гомін. Яке веселе пообіддя!

А хіба ж не веселе? Ми взяли з собою кошики, повні їжі та вина; наш чималий гурт усівся в два човни, молоді жінки вбралися у світлі сукні. Я був страшенно задоволений, мугикав собі під ніс.

У човні мене мучила одна думка: де взялася вся ця молодь? Тут сиділи дочка ленсмана й дочка окружного лікаря, дві гувернантки, пані з садиби священника. Я перед цим ніколи їх не бачив, вони були мені чужі, однак так довірливо позирали на мене, ніби ми хтозна-відколи знайомі. Я трохи промахнувся, бо відвик спілкуватися з людьми, і часто звертався до молодих жінок на "ти", хоч вони на мене не гнівались. Раз у мене вирвалось "люба" чи "моя люба", а мені й це вибачили: вдали, наче я такого не казав.

Добродій Мак своїм звичаєм надягнув сорочку з ненакрохмаленою маніжкою, вчепивши на неї защіпку. Здавалось, настрій у нього був чудовий, і він загукав до гурту з другого човна:

— Гей ви, навіженці! Пильнуйте кошиків з пляшками! Лікарю, ви відповісте мені за пляшки.

— Гаразд,— відповів лікар.

І вже самі ці перегуки морем від човна до човна лунали для мене святково й весело.

На Едварді була вчорашня сукня, так наче вона не мала ніякої іншої чи не схотіла перевдягтися. І черевики взула ті

самі. А її руки мені видалися не дуже чистими; зате на голові в неї був новесенький капелюх з пером. Свою перефарбовану піджачину Едварда взяла з собою, щоб було на чому сидіти.

Коли ми сходили на берег, добродій Мак зажадав, щоб я вистрілив з рушниці — двічі з обох цівок; тоді гримнуло: "Браво!" Ми рушили вглиб острова; люди, що в’ялили рибу, привіталися з нами, а добродій Мак перекинувся словом зі своїми робітниками. Зірвали ми маруни та жовтецю й заткнули собі в петлиці; дехто нарвав дзвіночків.

Сила силенна морських птахів з вереском і криком носилися в повітрі та по мілкому після відпливу березі.

Ми розташувалися на галявці, де росла купка чахлих білокорих беріз, розпакували кошики, і добродій Мак відкоркував пляшки. Світлі сукні, блакитні очі, дзенькіт келихів, море, білі вітрила. Ми трохи поспівали.

І щоки зайнялися вогнем.

Через годину мене всього поймають радощі; на мене впливають навіть дрібнички: он на чиємусь капелюшку в’ється вуаль, хтось розпускає коси, хтось від сміху заплющує очі,— все це мене зворушує. О, той день, той день!

— Я чула, пане лейтенанте, що у вас потішна хатинка?

— Так, мов гніздо. Господи, та воно мені над усе! Приходьте коли-небудь до мене в гості, панно; така хатина єдина в світі. А за нею — величезний ліс.

Підходить ще одна й привітно каже:

— Ви не були в нас на півночі раніше?

— Ні,— відповідаю.— Але я вже все знаю, люба пані. Ночами я сам на сам із горами, землею і сонцем. Утім, не хочу бути пишномовним. У вас тут дивовижне літо! Підкрадається вночі, коли все спить, а вранці, мов з-під землі вродиться. Я дивився з вікна і сам його бачив. У мене два віконця.

Підходить третя. Зачаровує мене своїм голосом і рученятами. Я в них усіх просто закохуюсь. Третя каже:

— Може, обміняємось квітами? На щастя.

— Гаразд,— сказав я, простягнувши руку,— обміняймося, буду вдячний вам за це. Ви така вродлива, у вас чарівний голос, слухаю — не наслухаюсь.

Але вона притискає свої дзвіночки до грудей і коротко та ясно каже:

— Що з вами? Я не вас мала на думці.

Вона не мене мала на думці! Як боляче, що я так помилився! Мене потягнуло додому, подалі звідси, в свою хатину, де зі мною гомонить хіба що вітер.

— Вибачте,— кажу я,— даруйте мені.

Решта пань переглянулися й відійшли, щоб не бачити мого приниження.

Цієї миті до нас хтось підбіг, усі бачили, що то Едварда. Вона підійшла просто до мене: щось лепече, кидається мені на

шию, міцно обіймає її руками й кілька разів цілує мене в уста. За кожним цілунком вона щось каже, та я не чую що. Я нічого не збагнув, моє серце завмерло, мене вражав тільки її палкий погляд. Коли вона зняла з мене руки, я побачив, як схвильовано дихали її маленькі груденята. Вона — смаглява на виду, струнка, худенька, з блискучими очима — ще перебувала в цілковитому забутті. Всі дивилися на неї. А я вдруге замилувався її чорними бровами, що здіймалися високими дугами на чолі.

Але ж, Боже ти мій, мене поцілували привселюдно!

— Що таке, панно Едвардо?— спитав я, а сам чую, як пульсує моя кров, чує десь у горлі її клекіт, що заважає мені розбірливо говорити.

— Нічого.— відповідає вона.— Просто мені так захотілось. Та й усе.

Я стягаю з голови кашкет, машинально пригладжую чуприну й дивлюсь на Едварду. "Невже усе?" — вертілось на думці.

Та ось із другого краю острова долітає голос добродія Мака: він щось говорить, а що — хтозна; однак я радію, що добродій Мак нічого не бачив і нічого не знав. Хвалити Бога, він тепер на другому краю острова! Мені відлягає від серця, я підхожу до гурту, сміюсь і з вельми вдаваною байдужістю кажу:

— Дозвольте мені перепросити всіх вас за те неподобство, що я оце вчинив. Мене самого бере розпач. Я скористався хвилиною, коли панна Едварда хотіла обмінятися зі мною квіткою, і образив її. Прошу вибачення у неї і у вас. Уявіть себе

на моєму місці: живу сам, відвик від жіночого товариства; до того ж сьогодні я випив вина, а я і до вина не звик. Будьте до мене поблажливі.

Я сміявся і вдавав, що мене зовсім не обходять такі дурниці, які варто викинути з голови, та в душі мені було не до жартів. Мої слова ніяк не вплинули на Едварду, вона не збиралась щось приховувати й згладжувати враження від свого нерозважливого вчинку; навпаки, вона сіла поруч і пасла мене очима. Інколи вона зі мною забалакувала. А згодом, коли ми бавилися в молодого і молоду, вона на повен голос сказала:

— Я вибираю лейтенанта Ґлана. Ні за ким іншим я не бігатиму.

— А хай йому біс! Замовкніть, ви що?— зашепотів я і тупнув ногою.

Її обличчя перебіг якийсь подив, вона зморщила носа, як від болю, і зніяковіло всміхнулась. Я був настільки вражений, що не мав сили опиратися цьому сиротливому виразу її очей і всій її худенькій поставі. Я спалахнув до неї коханням і взяв її довгу, тоненьку руку в свою.

— Іншим разом!— сказав я.— не тепер. Ми ж завтра побачимось.

XI

Вночі крізь сон я чув, як Езоп звівся на лапи у своєму кутку й заходився гарчати; саме тоді мені снилось полювання, тож це гарчання вписувалося в мій сон і я не прокинувся. Коли вдосвіта я вийшов з хати, то помітив на траві сліди від двох

людських ніг: хтось тут був, спершу підходив до одного вікна, тоді до другого. Сліди губилися внизу на дорозі.

Вона йшла мені назустріч — щоки пашать, обличчя аж сяє.

— Ви ждали?— спитала вона.— Я так боялася, що ждатимете.

Я не ждав, вона надійшла раніше за мене.

— Ви гарно спали?— спитав я, бо не знав, що казати.

— Ні, я зовсім не спала,— відповіла вона.

І вона розказала, що цієї ночі не лягала, а просиділа із заплющеними очима на стільці. А ще вона виходила з дому прогулятись.

— Хтось був під моєю хатиною вночі,— сказав я.— Вранці я бачив у траві сліди.

Вона, порожевівши на виду, тут же, на дорозі, мовчки бере мене за руку. Я дивлюсь на неї і питаю:

— Може, то ви приходили?

— Атож,— відповіла вона й притулилась до мене.— То я приходила. Я ж вас не збудила, бо ходила тихо-тихо, боялась навіть дихати. Так, то я приходила. Я ще раз була поблизу вас. Я кохаю вас.

XII

Кожного дня, кожного божого дня я її бачив. Правду кажучи, я бачився з нею від душі; о, моє серце належало їй. Відтоді минуло два роки. Тепер я згадую про те лише тоді, як захочу, вся та пригода неабияк розважає мене. А щодо двох зелених пташиних пір’їн, то розкажу про них трохи згодом.

Ми зустрічалися в багатьох місцях: біля млина, на дорозі, ну й у моїй хатині; куди я бажав, туди вона й приходила.

— Добридень!— гукала вона завжди перша, а я відповідав:

— Добридень!

— Ти сьогодні веселий, співаєш,— каже вона, а очі її іскряться.

— Так, веселий,— відповідаю я.— Он у тебе на плечі якась цятка, від пилу чи, може, від бруду з дороги; мені кортить її поцілувати, дай-но я її поцілую. Все, що в тобі є, збуджує мою ніжність до тебе, ти просто доводиш мене до божевілля. Цієї ночі я не спав.

І то була чиста правда — вже не одну ніч я пролежав, не змикаючи очей.

Ми йдемо дорогою пліч-о-пліч.

— Ану скажи мені: тобі до вподоби моя поведінка?— питає вона. Може, я забагато балакаю? Ні? Однак скажи мені, як тобі здається? Інколи я сама собі думаю, що це все не до добра…

— Що не до добра?— питаю я.

— Те, що діється з нами. Що це все не закінчиться добром. Хоч вір. Хоч не вір, а мені зараз холодно йти; аж мороз дере по спині, як тільки я наближаюсь до тебе. Це від щастя.

— О, й зі мною так само,— відповідаю я,— і в мене дере по спині, як тільки я тебе бачу. Ні, все буде добре. Ось поплескаю тебе легенько по спині, й ти зігрієшся.

Вона знехотя підставляє спину, я жартома плескаю трохи дужче, ніж треба, сміюсь і питаю, чи тепер тепло.

— О, якщо твоя ласка, то перестань мене так гатити,— каже вона.

Ці троє слів! Якими безпорадними здалися мені її слова: якщо твоя ласка.

Потім ми пішли дорогою далі. "Чи не розгнівив її мій жарт?" — спитав я сам себе й подумав: побачимо. Я сказав:

— Мені дещо спало на згадку. Якось я катався на санях з однією молодою пані й вона зняла зі своєї шиї білу шовкову хустку й пов’язала мені її. Увечері я сказав тій пані: "Я віддам вам вашу хустку завтра, спершу мені її виперуть". "Ні,— відповідає вона,— віддайте зараз, я збережу її такою, як вона є, цілком такою, як ви носили". І я віддав їй хустку. Через три роки я знов зустрів ту молоду пані. "А хустка?!" — спитав я. Вона показала. Хустка була загорнена в папір і досі не випрана, я бачив її на власні очі.

Едварда крадькома глянула на мене.

— Он як? А що було далі?

— Нічого,— сказав я.— Хоча, як на мене, то був благородний вчинок.

Мовчання.

— А де тепер та пані?

— За кордоном.

Більше ми про це не говорили. Та, зібравшись додому, вона сказала:

— Ну, добраніч. Не думай ніколи про ту жінку, добре? Я не думаю ні про кого, крім тебе.

Я вірив їй, бо бачив: вона думала те, що казала; і мені хотілося, щоб вона довіку думала тільки про мене. Я пішов за нею.

— Дякую тобі, Едвардо,— сказав я. А тоді додав від щирого серця: — Ти надто добра до мене. Бог тебе за це винагородить. Я не такий красень, як багато з тих, кого б ти могла вибрати; та я увесь твій, твій до останку, своєю невмирущою душею твій. Про що ти думаєш? У тебе виступили сльози на очах.

— То нічого,— відповіла вона.— Як дивно чути, що Бог винагородить мене за це. Ти кажеш, ніби… Я так тебе кохаю!

Вона тут же, просто серед дороги, кинулась мені на шию і палко поцілувала.

Коли вона пішла, я звернув з дороги в ліс, щоб там сховатися і побути на самоті зі своєю радістю. Тоді

занепокоївся й прожогом вибіг назад на дорогу — подивитися, чи не помітив бува хто, куди я пішов. Та я нікого не побачив.

XIII

Літні ночі, спокійна вода і безмірно тихий ліс. Ані крику, нічиєї ходи не долинає з дороги, в моєму серці немовби по вінця налито темного вина.

Міль та інші метелики нечутно залітають у моє вікно, їх сюди вабить світло від вогню та запах смаженої дичини. Вони глухо вдаряються об стелю, зумкотять мені над вухом так, що мене від голови до п’ят проймає холодом, і всідаються на моїй білій порохівниці, що висить на стіні. Я розглядаю їх: вони сидять, трепечуть і дивляться на мене. Це — шовкопряди, шашіль та міль. Деякі з них нагадують мені летючі фіалки.

Я виходжу з хати й прислухаюсь. Нічогісінько, ніде анішелесь, все спить. Повітря світиться від летючих комах, від шелестіння безлічі крил. Ген на узліссі росте папороть і тоя, цвіте верес.— я люблю його дрібний цвіт. Дякувати Богові за кожну вересову квіточку, що я бачив; ті квіточки скидаються на манюні трояндки на моїй дорозі, і я плачу з любові до них. А десь неподалік є дика гвоздика, мені її не видно, але я чую, як вона пахне.

А цієї ночі в лісі раптом розпустились великі білі квіти, у них — розкриті вінчики, вони дихають. Волохаті нічні метелики спускаються їм на пелюстки і погойдують всю рослину. Я переходжу від однієї квітки до другої, у них бродить хміль, це хтивий хміль квітів, і я бачу, як він їх розбирає.

Легка хода, чийсь подих, повне радості "добрий вечір".

Я відповідаю на привітання, вибігаю на дорогу й припадаю до її колін та благенької сукні.

— Добрий вечір, Едвардо!— кажу я ще раз, виснажений щастям.

— Як ти мене кохаєш!— шепоче вона.

— Який я тобі вдячний!— відповідаю я їй.— Ти моя, і моє серце цілий день лежить нишком у мене й думає про тебе. Ти найпрекрасніша на цім світі дівчина; і я тебе цілував. Часто я спалахую радістю, згадуючи, що я тебе цілував.

— Чого це ти сьогодні мене так любиш?— питає вона.

А в мене на те безліч причин: варто було мені лише подумати про неї — і все. Отой погляд з-під високих дугастих брів і ота смаглява, знадлива шкіра!

— Хіба я можу тебе не любити!— кажу я.— Никаю лісом і дякую кожному дереву за те, що ти жива й здорова. На одному балу якась молоденька дівчина цілий вечір просиділа на місці й ніхто не повів її до танцю. Я не знав, хто вона така, але її обличчя так мене вразило, що я вклонився їй: "Прошу?" — "Ні," — хитнула вона головою.— "Панна не танцює?" — спитав я.— "Розумієте,— відповіла вона,— мій батько був дуже вродливий, а мати — неперевершена красуня, о, як він її добивався! А я від народження кульгава".

Едварда глянула на мене.

— Сядьмо,— мовила вона.

Ми сіли у верес.

— А знаєш, що каже про тебе моя товаришка?— спитала вона.— Вона каже, що в тебе звірячий погляд, і коли ти дивишся на неї, то доводиш її до нестями. Вона каже, що їй тоді здається, ніби ти до неї доторкаєшся.

Якась особлива радість зануртувала в мені, як я те почув: не за себе я зрадів, а за Едварду. Я подумав: мене цікавить лише одна-єдина і її слова про мій погляд. Я спитав:

— І що це за товаришка?

— Не скажу,— відповіла вона,— але з тих, хто був з нами на острові, де в’ялять рибу.

— Он як,— зронив я.

І ми перевели мову на інше.

— Цими днями батько поїде в Росію,— сказала вона,— і тоді я влаштую свято. Ти був на Кургольменні? Візьмемо з собою два кошики вина, й цього разу з нами будуть пані зі священикової садиби. Батько вже дав мені вино. Ти більше не дивитимешся на мою товаришку, правда ж? Що? Дивитимешся? Тоді я її не запрошу.

Вона замовкла, рвучко кинулася мені на шию і, важко дихаючи, впилася своїми очима в моє лице. Погляд її аж почорнів.

Я шпарко підхопився на ноги й спантеличено мовив:

— Виходить, твій батько їде в Росію?

— Чого ти так швидко схопився?— спитала вона.

— Бо вже дуже пізно, Едвардо,— сказав я.— Он стуляють свої пелюстки білі квіти, сходить сонце, займається день.

Я провів її через ліс, став і довго-довго дивився їй услід: вона озирнулась аж здалеку й стишеним голосом гукнула: "Добраніч!" А тоді зникла. Тієї ж миті відчинились двері ковалевого дому, надвір вийшов якийсь чоловік у білій сорочці з маніжкою, роззирнувся навколо, насунув капелюха низько на лоб та й подався в бік Сірілунна.

У моїх вухах ще відлунювало Едвардине "добраніч".

XIV

Радість п’янить. Я стріляю зі своєї рушниці, а незрадлива луна передає звук пострілу з однієї гори до другої, пропливає понад морем і тріщить у вухах невсипучого стерничого. З чого мені радіти? З якоїсь набіглої думки, якогось спогаду, шуму в лісі? Радіти якійсь людині. Я думаю про неї, заплющую очі, завмираю, стоячи на дорозі, й думаю про неї, я лічу хвилини.

Мені хочеться пити і я п’ю з потоку; тоді відмірюю сто кроків уперед і сто кроків назад. "Вона забарилась," — думаю я.

Може, щось сталося? Минув місяць, а місяць — хіба то багато? Нічого не сталось! Бог знає, що цей місяць збіг, як один день. Але ночі здебільшого тягнулись до безкраю, і я придумав намочувати у потоці свого кашкета, а тоді знов його сушити,— це щоб чекання не видавалось мені таким довгим.

Ночами я лічив годину за годиною. Інколи надходила ніч, а Едварда не з’являлась. Якось її не було дві ночі вряд. Дві ночі! Нічого не сталось, але мені тоді здалося, що моє щастя, мабуть, досягло своєї вершини.

А хіба не так?

— Чуєш, Едвардо, як неспокійно цієї ночі в лісі? Щось безперестанку шурхотить на узгірках і тремтить лапате листя. Може, природа бунтує? Але я не це хотів би сказати. Я чую, як високо в горах виспівує пташка, всього-навсього якась синичка: протягом двох ночей вона сиділа на тому самому місці й підманювала другу. Чуєш, цінькає, мов заведена?

— Так, чую. Навіщо ти мене про це питаєш?

— Просто так. Вона сиділа там дві ночі. Тільки це я й хотів сказати… Дякую, дякую тобі за те, що прийшла сьогодні кохана! Я сидів і чекав тебе сьогодні або завтра ввечері, ти прийшла і принесла мені радість.

— І я чекала. Я думаю про тебе, я зібрала й сховала скалки того келиха, що ти колись перевернув, пам’ятаєш? Батько поїхав цієї ночі, тож я і не прийшла, бо стільки всього збирала в дорогу, ще й постійно щось йому нагадувала. Я знала, що ти чекав мене в лісі й плакала, збираючи батька.

"Але ж відтоді минуло дві ночі,— подумав я,— що ж ти робила першої ночі? І чому тепер у твоїх очах не стільки радості, як раніше?"

Минула якась година. Синичка в горах замовкла, ліс наче вимер. Ні-ні, нічого не сталося; все, як і було; вона дала мені на прощання руку й глянула закоханим поглядом.

— Завтра?— спитав я.

— Ні, не завтра,— відповіла вона.

Я не розпитував.

— Завтра ж у нас буде свято,— засміялась вона.— Просто мені хотілося заскочити тебе зненацька, та глянула на твій нещасний вигляд і виклала, як є. Я збиралась запросити тебе письмово.

О, як мені відлягло від серця!

Вона пішла, кивнувши на прощання головою.

— Ще одне,— мовив я, не зрушивши з місця.— Чи давно ти зібрала й сховала скалки келиха?

— Чи давно?

— Так. Може, тиждень тому? Чи два?

— Ну, либонь, тиждень тому. Та чого ти про це питаєш? Ні, скажу тобі по правді: я це зробила вчора.

Вона це зробила вчора,— не давніше, як учора, вона думала про мене! Тоді все гаразд.

XV

Ми посідали у два човни, що були спущені на воду. Співали й гомоніли. Кургольменн лежав за островами, тож пливти туди мали ми досить довго, перемовляючись між собою з човнів.

Лікар так само, як і дами, вирядився в білу одіж; я ніколи ще не бачив його таким веселим: він і своїх слів докладав до наших балачок — не був більше за мовчазного слухача. У мене склалося враження, що він напідпитку, через те й веселий. Коли ми зійшли на берег, він, на якусь мить привернувши до себе увагу товариства, привітав нас усіх словами: "Ласкаво просимо!" Я подумав: "Ти ба, Едварда вибрала його розпорядником!"

Лікар дуже мило розважав дам. З Едвардою він вівся чемно і лагідно, часто, як не раз бувало раніше, з батьківською прискіпливістю та напучуванням. Розказуючи про якусь дату, вона між іншим сказала:

— Я народилась тридцять восьмого року.

А він поправив:

— Напевно, ви хочете сказати тисяча вісімсот тридцять восьмого?

А коли б вона відповіла: "Ні, тисяча дев’ятсот тридцять восьмого," — він би аніскілечки не збентежився, хіба знов би її поправив:

— Звичайно ж, це не так.

А коли я щось казав, лікар чемно й уважно вислуховував, не гордуючи мною.

До мене підійшла молода дівчина й привіталась. Я не впізнав її, не міг пригадати, хто вона, тож бовкнув щось не те, й вона пирснула сміхом. То була одна з пробстових дочок. Ми

разом плавали на острів, де в’ялять рибу, і я запрошував її до себе в хатину. Ми з нею трішки побазікали.

Минає година чи дві. З нудьги я п’ю вино, яким мене частують, скрізь соваю свого носа й з усіма теревеню. Я знов кілька разів пошиваюсь у дурні, земля піді мною мовби захиталась, і тепер я не знаю, як відповідати на приязнь: то верзу щось несусвітне, то навіть німію, і це мене прикро вражає. Онде біля великого каменю, що править нам за стіл, сидить лікар і махає руками.

— Душа! А що таке душа?— питав він.

Священникова дочка назвала його вільнодумцем.

— Ну, а хіба не можна давати думкам волю? Он пекло уявляли собі схожим на якийсь підземний будинок, а диявола — урядовцем. Ні, монархом,— лікареві кортіло побалакати про запрестольний образ у парафіяльній церкві.— Постать Христа, кілька юдеїв та юдейок, перетворення води на вино — це добре. Але в Христа навкруг голови — німб. Що то за німб? Жовтий обід, що тримається на трьох волосинах.

Дві дами сплеснули в долоні й вжахнулися. Проте лікар на свій рятунок відбувся жартом:

— Правда, страшно слухати? Я це визнаю. Та коли проказати таке про себе разів кілька — сім чи вісім — і трішки подумати, то воно вже не дуже й лякатиме… Матиму за честь випити разом із дамами.

І він перед обома дамами впав навколішки в траву, зняв капелюха та не поклав його додолу, а лівою рукою підняв високо над собою і, відкинувши голову назад, спорожнив

келих. Мене самого запалила його тверда впевненість, і я з ним залюбки випив би, якби він уже не вихилив свого келиха.

Едварда не зводила з нього очей. Я підступив до неї ближче й спитав:

— А сьогодні ми побавимося в молодого й молоду?

Вона ледь помітно здригнулась і підвелася.

— Не забувай, що зараз ми з тобою не на ти,— прошепотіла вона.

А я і не сказав ти. Я знов відійшов.

Минає ще година. День тягнувся цілу вічність; я давно вже поплив би додому сам, коли б мав третього човна. Езоп був прив’язаний у хатині, може, він думав про мене. Едварда, напевно, своїми гадками витала десь далеко від мене.

— Яке то щастя поїхати кудись далеко, в інші краї,— казала вона, щоки її пашіли, й вона навіть неправильно висловилась: — Ніхто в світі не буде більш щасливіший за мене того дня…

— Більш щасливіший,— уриває її лікар.

— Що?— питає вона.

— Більш щасливіший.

— Не розумію.

— Ви сказали "більш щасливіший, і все.

— Невже я таке сказала? Вибачте. Ніхто в світі не буде щасливіший за мене того дня, як я зійду на борт корабля. Іноді мене пориває в дорогу, і сама не знаю куди.

Її поривало світ за очі, про мене вона не пам’ятала. Я по її обличчю бачив, що вона про мене забула. Ет, про що говорити, я ж сам це бачив по її обличчю. І хвилини тягнулися нестерпно довго. Я багатьох перепитав, чи не пора пливти додому.

— Вже пізно,— сказав я,— а Езоп прив’язаний у хатині.

Але нікому не хотілося додому.

Я втретє підійшов до пробстової дочки. "Це вона казала, що в мене звіриний погляд," — подумав я. Ми вдвох випили. Її очі блукали, ні на чім не зупиняючись, і вона то зиркала на мене, то одвертала погляд.

— А скажіть мені, панно, чи вам не здається, що тутешні люди схожі на своє коротке літо?— спитав я.— Вони мінливі й чарівні, як воно.

Я говорив голосно, надто голосно, й робив це навмисне. Не стишуючи голосу, я знов попросив панну навідатися до мене й подивитись мою хатину.

— Бог вам за це віддячить,— наполягав я, а подумки прикинув, чи знайду для неї якийсь подарунок, коли вона прийде. Навряд чи я щось мав, крім своєї порохівниці.

І панна пообіцяла прийти.

Едварда сиділа, відвернувшись, і давала мені наговоритись досхочу. Одначе вона слухала обома вухами й коли-не-коли

вставляла якесь слово. Лікар ворожив юним дамам по руці й молотив язиком; у нього самого були тендітні маленькі руки, а на одному пальці поблискував перстень. Я відчув себе зайвим і довгенько сидів собі оддалік на камені.. Вже геть смеркло. "Сиджу я зараз сам, як палець, отут, на камені,— думав я,— і єдиній людині, яка могла б мене звідси забрати, до мене байдужки. Ну й нехай!"

Мене заполонило гнітюче відчуття самотності. Розмова за моєю спиною відлунювала в моїх вухах, я почув Едвардин сміх. Під той сміх я схопився на ноги й підійшов до гурту. Я був збуджений до краю.

— Хвилиночку,— мовив я,— поки я там сидів, мені спало на думку, що, може, вам хотілося б побачити мою колекцію мух,— і я вийняв коробочку. Пробачте, що я не згадав про це раніше. Коли ваша ласка, то перегляньте її, я буду радий. Дивіться на все, там є червоні й жовті мухи.— Я говорив, тримаючи в руках кашкет. А коли помітив, що сам його зняв і що це було по-дурному, відразу ж надів його на голову.

На кілька хвилин запала глибока тиша й ніхто не потягнувся до коробочки. Зрештою лікар простягнув руку й чемно сказав:

— О, дякую, дозвольте нам оглянути ці штуковини. Для мене завжди було загадкою, як робляться такі мухи.

— Я сам їх роблю,— відповів я з почуттям вдячності до лікаря та й заходився пояснювати, як я їх робив.— Дуже просто, накупив пір’їн та гачків, вийшло не надто гарно, та це ж тільки для себе. Можна купляти й готових мух, вони мов лялечки.

Едварда кинула на мене й на коробочки байдужий погляд і далі базікали зі своїми приятельками.

— Тут і матеріал для них,— сказав лікар.— Гляньте, які красиві пір’їни.

Едварда приглянулась.

— Зелені красиві,— мовила вона,— дайте подивитись, лікарю.

— Візьміть їх собі,— вигукнув я.— О, візьміть! Я прошу: візьміть їх саме сьогодні,— ці дві зелені пір’їни! Зробіть мені таку втіху, нехай вони будуть вам на спомин.

Вона роздивилась пір’їни й сказала:

— Вони то зелені. То золотисті, залежно від того, як їх тримати проти сонця. Спасибі, я візьму, якщо вам так хочеться їх мені подарувати.

— Так, я хочу вам їх подарувати,— сказав я.

Вона сховала пір’їни.

Трохи згодом лікар віддав мені коробочку й подякував. Він підвівся й спитав, чи не пора вже нам збиратися додому.

Я сказав:

— О, ради Бога! В мене вдома лишився пес; бачте, я маю пса, він мені товариш: лежить і думає про мене, а коли я повернусь, стане передніми лапами на підвіконня,— так він

мене привітає. День видався надзвичайно гарний, він скоро згасне, пливімо ж додому. Я вдячний вам усім.

Я чекав оддалік, щоб побачити, який човен вибере Едварда і самому сісти в другий. Та раптом вона мене покликала. Я здивовано глянув на неї, її лице паленіло. Вона підійшла до мене, дала руку й лагідно мовила:

— Дякую за пір’їни… Слухайте, ми ж пливемо в одному човні?

— Як хочте,— відповів я.

Ми сіли в човен; вона зайняла місце на лавці поруч зі мною, торкаючись до мене своїм коліном. Я дивився на неї, вона й собі зиркнула в мій бік. Мені приємно стало від самого дотику її коліна, я відчув себе винагородженим за цей нещасливий день, і до мене верталась моя радість, та Едварда ні з того ні з сього змінила позу, повернулась до мене спиною й завела балачку з лікарем, що був за стернового. Чверть години мене для неї не існувало. Тоді я встругнув таке, за що каюсь і чого досі не забув. У неї з ноги спав черевик, я його підхопив і пожбурив далеко у воду — чи на радощах від її близькості, чи з потреби привернути до себе увагу й нагадати їй, що я тут,— сам не знаю. Все сталося блискавично, і я нічого такого не думав, просто щось найшло. Дами зчинили крик. Я сам ніби остовпів через свій вибрик, та нічого не вдієш. Що зроблено, то зроблено. Лікар кинувся мені допомагати й закричав:

— Веслуйте ж!

Човен підплив до черевика, і саме тієї миті, як у нього набралося води й він став тонути, весляр схопив його в руку,

змочивши собі рукав. Тоді на обох човнах з нагоди врятованого черевика гримнуло багатоголосне "ура".

Я згоряв од сорому й так скривився, що сам на себе не був схожий, поки витирав того черевика своєю носовою хустинкою. Едварда мовчки його взяла. Трохи згодом вона сказала:

— Зроду такого не бачила.

— Та невже?— озвався і я.

Я всміхався і бадьорився, вдавав, ніби мав якісь причини викинути такого коника, ніби за цим щось крилося. Проте що б воно там крилося? Лікар уперше зміряв мене зневажливим поглядом.

Минуло ще трохи часу, човни пливли додому, кепський настрій товариства розвіявся, ми, співаючи, наближались до пристані. Едварда сказала:

— А тепер послухайте мене, ми випили не все вино, лишилось ще багато. Тож влаштуймо десь згодом якесь інше свято: будемо танцювати, зібравшись на балу в нашій вітальні.

Коли ми зійшли на берег, я перепросив Едварду.

— Як я стужився за своєю хатиною!— сказав я.— Це був жахливий день.

— Хіба для вас, пане лейтенанте, це був жахливий день?

— Як на мене,— почав я і відвернувся,— як на мене, то я його зіпсував і собі, й іншим. Я пожбурив вашого черевика у воду.

— Еге, то була чудернацька витівка.

— Вибачте мені!— сказав я.

XVI

Чи могло бути щось гірше? Я поклав собі держати себе в руках, хай там що, — Бог мені свідок. Я ж не добивався її перший? Ні, ніколи в світі, — просто одного звичайного дня я стояв на тій дорозі, де вона йшла. І що воно за літо на півночі! Вже перелітали хрущі, а люди стали ще незбагненніші, хоча сонце й освітлювало їх удень і вночі. Куди обертали вони погляди своїх блакитних очей і які думки снувалися за їхніми химерними лобами? Втім, що мені до їх усіх?! Я брав свої волосіні й ловив рибу два дні, чотири дні, а вночі лежав з розплющеними очима в хатині…

— Едвардо, я не бачив вас чотири дні!

— Чотири дні? Справді. Щоб ви знали, мені не було коли вгору глянути! Ходіть побачите.

Вона завела мене до зали. Столи звідси повиносили, стільці присунули до стін, всі речі поприбирали, а люстра, кахляна піч і стіни були казково прикрашені вересом та чорним крамом з крамнички. Рояль стояв у кутку.

Так вона готувалась до "балу".

— Як вам?— спитала вона.

— Чудово,— відповів я.

Ми вийшли з зали. Я спитав:

— Слухайте-но, Едвардо, ви мене зовсім забули.

— Я вас не розумію,— здивувалась вона.— Ви ж бачили, що я робила. Хіба я могла прийти до вас?

— Ні,— сказав я,— мабуть, ви й справді не могли.— Я був невиспаний і виснажений, плів нісенітниці. А душа кипіла, я цілий день відчував своє безталання.— Ні, ви ж і справді не могли прийти до мене. Що я хотів би сказати? Словом, зайшли якісь переміни, щось стало нам на заваді. Так. Тільки я не вчитаю по вашому обличчю, що саме. Яке у вас загадкове чоло, Едвардо! Аж тепер я це бачу.

— Але я вас не забула!— спаленівши, скрикнула вона і взяла мене під руку.

— О, так, Може, ви мене й не забули. Тоді я сам не тямлю, що кажу. Те чи те.

— Завтра ви отримаєте запрошення. Ви повинні танцювати зі мною. Ну й натанцюємося ж ми з вами!

— Ви не хочете мене трішки провести?— спитав я.

— Зараз? Ні, не можу,— відповіла вона.— Скоро приїде лікар, він мені дечім допоможе, лишилась ще жменька роботи. То ви кажете, що зала вийшла нічогенька? А вам не здається...

Біля будинку зупиняється коляска.

— Це вже лікар приїхав?— питаю я.

— Так, я по нього посилала коня, я хотіла…

— Пожаліти його недужу ногу, еге? Ні, дозвольте мені піти геть… Добридень, добридень, лікарю! Радий знов вас бачити. Живі-здорові? Сподіваюсь, ви мені пробачите, як я зникну.

На сходах я обернувся: Едварда стояла край вікна й дивилась мені вслід, розсунувши обома руками гардини, щоб краще бачити; її обличчя було повите в задуму. Мене проймають якісь дурненькі радощі, я швиденько йду звідти, не чуючи під собою землі й немов у тумані. рушниця в моїй руці така легенька, як тростина. "Якби Едварда була моя, з мене вийшли б люди," — подумав я. Дійшов до лісу, а думки обсідали мене й далі: "Якби вона була моя, я служив би їй з більшою невтомністю, ніж хто інший, і навіть якби вона виявилась недостойною мене, якби їй заманулось вимагати від мене чогось неможливого, я зробив би все, що міг, і тішився б тим, що вона моя… Я зупинився, став навколішки і з почуттям сумирності й надії припав губами до травинок при дорозі; тоді знов підвівся.

Врешті-решт я відчував себе впевненіше. Її мінлива поведінка останнім часом свідчить лише про її манери; вона стояла й дивилась мені вслід, коли я йшов: стояла край вікна, проводячи мене очима, аж поки я зник. Що ще вона могла вчинити? Мій захват збентежив мене до краю, я зголоднів та голоду не відчував.

Езоп біг попереду, за якусь хвилю він загавкав. Я звів голову: на розі моєї хатини стояла жінка, запнута білою хусткою. То була Ева, дочка коваля.

— Добридень, Ево!— гукнув я.

Вона стояла біля високого сірого каменю і ссала палець, її обличчя пашіло вогнем.

— Ево, що з тобою?— спитав я.

— Мене вкусив Езоп,— відповіла вона, соромливо потупивши очі в землю.

Я глянув на її палець. Вона сама себе вкусила. Я відразу ж здогадуюсь про це й питаю:

— Ти давно чекаєш?

— Ні, недавно, відповіла Ева.

А потім, не мовивши більше ні слова, я взяв її за руку й повів у хатину.

XVII

З риболовлі я не заходив додому, а так, із рушницею та ягдташем, і подався на бал. На мені, правда, був мій найкращий шкіряний одяг. У Сірілунн я дістався пізно й почув, що у вітальні танцюють. Згодом хтось вигукнув:

— Ось і мисливець, лейтенант!

Мене обступив гурт молоді — кожне просило показати, що я вполював. Я підстрелив двох морських птахів і зловив трохи пікші. Едварда, усміхаючись, запросила: "Прошу". Вона розчервонілася від танців.

— Перший танець зі мною, сказала вона.

І ми пішли до танцю. Все обійшлося благо,— мені запаморочилось у голові, та я не впав. Мої великі чоботи добряче човгали, я сам чув те човгання і подумав, що більше не танцюватиму; я навіть подряпав чобітьми пофарбовану підлогу. Та добре, що я не накоїв більшої шкоди!

Двоє прикажчиків добродія Мака витанцьовували старанно й сумлінно. Лікар завзято пускався до всіх танців. Крім цих панів, веселилися тут ще четверо молодесеньких паничів. Це були сини пробста та окружного лікаря, найповажніших панів при церкві. Вони привели з собою якогось нетутешнього комівояжера, що вирізнявся поміж усіма красивим голосом, наспівуючи в такт музики. Інколи він заміняв дам біля роялю.

Я вже не пригадую, як збігли перші години балу, але пам’ятаю геть усю решту ночі. Сонце безперестанку палахкотіло у вікнах, і спали морські птахи. Ми пили вино, їли печиво, голосно балакали й співали; по вітальні розкочувався здоровий і безжурний Едвардин сміх. Та чого вона більше не промовила до мене й слова? Я підійшов до того місця, де вона сиділа, збираючись сказати їй такий гарний комплімент, на який би тільки спромігся. Едварда була в чорній сукні, що лишилася, може від її конфірмації, бо стала на неї надто коротка; але коли вона танцювала, то впадало у вічі, як до лиця їй та сукня. І мені не терпілося їй це сказати.

— Як ця чорна сукня… — почав був я.

Та вона підхопилася, обняла одну зі своїх приятельок за талію і відійшла з нею вбік. Так повторилось двічі. "Гаразд,— подумав я,— нічого не вдієш! Але чого ж вона тоді стоїть край вікна й сумно дивиться мені вслід, як я її покидаю? Хтозна!"

Якась пані запросила мене до танцю. Едварда сиділа поблизу, і я голосно відповів:

— Ні, я зараз ітиму додому.

Едварда кинула на мене запитливий погляд і сказала:

— Додому? О, ні, ви не підете.

Я сторопів, відчувши, що зубами вп’явся в губу. Підвівся.

— Те, що ви сказали, панно Едвардо, як на мене, дуже багатозначне,— похмуро мовив я і зробив кілька кроків до дверей.

Лікар заступив мені дорогу, а Едварда побігла за мною.

— Ви мене не так зрозуміли,— палко мовила вона.— Я хотіла сказати, що ви підете звідси останнім, сподіваюсь, після всіх. До того ж зараз тільки перша година… Слухайте,— раптом додала вона, і очі її засяяли,— ви ткнули нашому весляреві п’ять талярів за те, що він врятував мого черевика. Це надто багато. І вона, обернувшись до всіх, засміялась від щирого серця.

Я стояв з роззявленим ротом — переможений і спантеличений.

— Вам до вподоби жарти,— сказав я.— Мені й на думку не спало дати вашому весляреві п’ять талярів.

— То ви не дали?— вона відчинила двері до кухні й покликала весляра.— Якобе, ти пам’ятаєш, як ми плавали на Кургольменн? Ти тоді врятував мого черевика, що пав у воду?

— Пам’ятаю,— відповів Якоб.

— Тобі дали п’ять талярів за врятованого черевика?

— Еге ж, мені дали…

— Добре. Йди собі…

"Що вона затіває цією вигадкою?— думав я.— Хоче мене осоромити? Нічого в неї не вийде, я від цього не почервонію".

Я сказав голосно і чітко:

— Мушу оповістити всіх, що це або непорозуміння, або брехня. Мені навіть на думку не спало дати весляреві за вашого черевика п’ять талярів. Може, мені треба було так вчинити, але я цього не вчинив.

— Танці тривають,— мовила вона, зморщивши чоло.— Чого ми не танцюємо?

"Вона мусить мені це пояснити",— сказав я сам до себе і став шукати нагоди, щоб викликати її на розмову. Вона пішла до суміжної кімнати, я — за нею.

— Будьмо!— сказав я, воліючи з нею випити.

— У мене порожній келих,— відрубала вона.

Одначе перед нею стояв налитий по вінця келих.

— Хіба це не ваш келих?

— Ні, не мій,— сказала вона й, удавши з себе заклопотану, обернулась до свого сусіда.

— Тоді вибачте,— мовив я.

Дехто з гостей помітив цей маленький вибрик.

Моє серце рвалось на шматки, і я з образою сказав:

— Та все-таки ви повинні мені пояснити…

Вона підвелась, узяла мене за руки й проникливим голосом сказала:

— Тільки не сьогодні, не тепер. Мені так сумно. Господи, як ви на мене дивитесь! Ми ж з вами колись приятелювали…

Геть пригнічений, я повернув праворуч і знов пішов до зали, де танцювали.

Трохи згодом прийшла й Едварда, зупинилась біля роялю, де той комівояжер грав якийсь танець. Тієї миті на її обличчя налягла потайна журба.

— Я ніколи не вчилась грати,— каже вона й дивиться на мене туманними очима.— Якби я вміла!

Я не сказав їй на це нічого. А моє серце знов полинуло до неї, і я спитав:

— Чого це ви раптом зажурились, Едвардо? Коли б ви знали, як я за вас страждаю!

— Сама не знаю, чого,— відповіла вона.— Може, від усього заразом. Ех, якби ці люди зараз же пішли звідси,— всі до одного. Ні, тільки не ви; пам’ятайте, що ви підете останнім.

— І знов я ожив від цих слів, і очам моїм зблиснуло світло в сонячній вітальні. До мене підійшла дочка пробста й завела балачку. Мені хотілося, щоб вона опинилася десь далеко, на краю світу, і я давав їй короткі відповіді. Я навмисне не дивився на неї, бо то ж вона казала про мій звірячий погляд. Вона обернулась до Едварди й заходилась розказувати їй, як колись за кордоном, здається, в Ризі, її переслідував на вулиці якийсь пан.

— Він ішов слідом за мною з вулиці до вулиці та все всміхався мені,— оповідала вона.

— Либонь, він був сліпий,— скрикнув я на догоду Едварді, ще й знизав плечима.

Юна дама відразу зрозуміла мої грубощі й відповіла:

— Авжеж, сліпий, інакше хіба б він переслідував таку стару й потворну жінку, як я?

Але я не здобувся Едвардиної подяки, вона потягнула свою приятельку за собою, й вони зашепталися, хитаючи головами. Відтепер я був покинутий на самого себе.

Минає ще година, у шхерах уже прокидаються морські птахи, їхні крики залітають в наші розчахнені вікна. Якийсь

радісний порив пойняв мене через ті перші пташині крики, і мене поманило в шхери...

Лікар знов був у доброму гуморі й привертав до себе всю увагу,— дами тільки біля нього й крутились. "Невже він мій суперник?" — подумав я, а ще згадав його кульгаву ногу й непоказну поставу. Він доп’яв десь дотепну присягу: "До скону й до страждань!" І щоразу, коли він присягав тією чудною присягою, я на повен голос реготав. Через свою змученість я наділяв ту людину всіма перевагами, бо мав його за свого суперника. Я тримав лікаря на видноті й кричав:

— Та слухайте ж, що каже лікар!— і намагався голосно сміятися з його фраз.

— Я люблю цей світ,— говорив лікар.— Руками й ногами чіпляюсь за життя. А як помру, то маю надію дістати собі місце у вічності прямісінько над Лондоном або над Парижем, щоб можна було безперестанку слухати шум людського канкану, безперестанку.

— Чудово!— скрикнув я і від сміху зайшовся кашлем, хоч аніскілечки не сп’янів.

Здавалось, що й Едварда була в захваті.

Коли гості розійшлись, я подався в суміжну кімнату й сів чекати. Я чув, як на сходах по черзі казали: "До побачення". Лікар також попрощався й пішов. Скоро всі голоси завмерли. Моє серце від чекання аж тенькало в грудях.

Та ось зайшла Едварда. Угледівши мене, вона на мить сторопіла, а тоді усміхнулась і сказала:

— О, ви тут! Як мило з вашого боку, що ви лишились до кінця. Я страшенно втомилась.

Вона не рушала з місця.

Тоді і я підвівся зі словами:

— Так, тепер вам треба відпочити. Сподіваюсь, Едвардо, що ваш лихий настрій розвіявся. Недавно ви були дуже смутні, і я страждав через вас.

— Все минеться, коли я висплюсь.

Мені не було чого більше додати, і я пішов до дверей.

— Ага, дякую за сьогоднішній вечір,— сказала вона й подала мені руку. А коли намірилась проводити мене до сходів, я став її одмовляти.

— Не треба, просив я.— Не турбуйтесь, я сам…

Та вона все-таки пішла мене проводити. В передпокої вона терпляче дожидала, поки я знайду свого кашкета, рушницю і ягдташ. У кутку стояв ціпок, я його запримітив і придивився до нього: то був ціпок лікаря. Побачивши, куди я дививсь, вона зашарілась: з її обличчя було видно, що вона невинна й не знала про ціпок. Збігає ціла хвилина. Зрештою її бере шалений нетерпець, і вона з трепетом у голосі каже:

— Ваш ціпок. Не забудьте свого ціпка.

І вона простягає до мене лікарів ціпок.

Я глянув на неї, вона все ще тримала поперед себе той ціпок, її рука тремтіла. Щоб покінчити з цим, я взяв ціпка й поставив його назад у куток. І сказав:

— Це лікарів ціпок. Не можу збагнути, як це кульгавий чоловік міг забути свого ціпка.

— А вам що до того кульгавого чоловіка?!— спересердя крикнула вона й ступила до мене крок ближче.— Ви не кульгаєте, ні! Але якби ви навіть кульгали, то й тоді вам би було далеко до нього, о, далеко, вам би було далеко до нього. Отак!

Я думав, що б відповісти їй, та все вилетіло з голови і я мовчав. Низько вклонившись, я позадкував до дверей і вийшов сходами надвір. Там я трохи постояв, вдивляючись вперед, а тоді подався своєю дорогою.

"Он як, він забув свого ціпка,— думав я,— і вертатиметься по нього цією дорогою. Він не допустить, щоб останнім чоловіком, що вийшов з того дому, був Я..."

Я ледве переставляв ноги, позираючи туди-сюди, на узліссі я зупинився. Аж ось через півгодини чекання показався лікар: він ішов у мій бік, а як побачив мене, то наддав ходи. Перше ніж він устиг щось мовити, я підняв кашкета, щоб побачити його реакцію. Лікар і собі підняв капелюха. Ми наблизилися один до одного, і я сказав:

— Я вам чолом не віддавав.

Він відступив крок назад і витріщився на мене:

— Не віддавали?

— Ні,— сказав я.

Мовчання.

— Та чи мені не однаково, що ви зробили,— відповів він, сполотнівши на виду.— Я забувся свій ціпок і йду по нього.

Я нічого на це не сказав, але відомстив інакше: я простягнув перед ним рушницю, як перед собакою, й звелів:

— Гоп!

Потім засвистів, заохочуючи його до стрибків через рушницю. Якийсь час він боровся сам із собою: його обличчя прибирало найдивовижніших виразів, коли він зціплював губи й потуплював очі в землю. Зненацька він прошив мене поглядом, якась напівусмішка висвітила риси його лиця й він сказав:

— Власне, навіщо ви все це робите?

Я не відповів, але його слова справили на мене враження.

Нараз він простягнув мені руку й глухо мовив:

— З вами щось діється. Якщо ви зізнаєтесь мені, що саме, то, може…

Тепер мною опанував сором і відчай, ці спокійні слова збили мене з пантелику. Мені знов захотілося йому щось приємне, і, схопивши його за пояс, я заторохтів:

— Вибачте мені за це, чуєте? Та що б же зі мною діялось? Нічого такого, мені не потрібна ваша допомога. Ви, мабуть, шукаєте Едварду? Ви знайдете її вдома. Тільки покваптеся, а то вона ляже спати до вашого приходу. Вона дуже стомилась, я сам це бачив. Я кажу вам те, що вас цікавить найдужче, те, що знаю. Це правда. Ви знайдете її вдома, тільки покваптесь!

І я розвернувся й помчав геть від нього, ступаючи лісом широкими кроками. Так добувся я додому, до хатини.

Довгенько я сидів у себе на полу так, як і прийшов,— з ягдташем за плечима та з рушницею в руці. Чудні думки зринали в моїй голові. Чого це я виливав лікареві душу? Я не тямився від того, що тримав його за пояс і дивився на нього повними сліз очима. Тепер, певно, зловтішається,— думав я,— може, сидять оце удвох і з Едвардою й беруть мене на глузи. Він поставив свого ціпка в передпокої. Ти бач, якби я навіть кульгав, то й тоді мені було б далеко до лікаря, дуже далеко, так вона сама сказала…

Я стаю посеред хатини, зводжу на своїй рушниці курок, повертаю її дулом до підйому лівої ноги й вистрілюю.

Куля прошиває ступню і застряє в підлозі. Езоп з переляку гавкнув.

Трохи згодом хтось стукає в двері.

Прийшов лікар.

— Вибачайте, що я вас турбую,— почав він,— ви так швидко пішли, я подумав, що нам не завадило б трохи погомоніти. Мені здається, тут пахне порохом?

Він був цілком тверезий.

— Ви бачили Едварду? Забрали свій ціпок?— спитав я.

— Ціпок забрав. А Едварда вже лягла… Що це таке? Боже правий, ви сходите кров’ю?

— Та ні, пусте. Я збирався відставити рушницю, а вона з доброго дива стрельнула. А хай вам чорт, хіба я повинен вам усе пояснювати?.. То ви забрали свій ціпок?

Він не зводив погляду з мого простреленого чобота, звідки цебеніла кров. Одним махом він поклав додолу ціпок і зняв рукавички.

— Не ворушіться, треба скинути чобіт. Недарма мені здалося, що я почув якийсь постріл.

XVIII

І як же я потім каявся, що так по-дурному вистрілив! То було страшенно безглуздо, ні для чого не придалося, лише прив’язало мене на кілька тижнів до хатини. Всі неприємності й прикрощі досі не стерлися з моєї пам’яті; моя праля мусила щодня навідуватися до хатини: майже не відходила від мене, купувала мені їжу і господарювала. І так збігло чимало тижнів. Отож-бо!

Якось лікар завів мову про Едварду. Я чув її ім’я, чув про те, що вона казала й робила, та це мене більше не зачіпало заживе, так начебто він говорив про якийсь далекий сторонній предмет. Я з подивом подумав: як швидко можна забути!

— Ну, якої ви думки про Едварду, якщо вже зайшлось про неї? Правду кажучи, я кілька тижнів її не згадував. Хвилиночку, мені здається, що між вами щось було, ви з нею просто нерозлийвода, а коли ми плавали на острів, ви обоє були за господарів. Не заперечуйте, лікарю, щось у вас було, певне порозуміння. Тільки, Христа ради, не відповідайте, ви нічого не повинні мені пояснювати, я у вас нічого не випитую з цікавості. Якщо ваша ласка, поговорімо про щось інше. Коли я вже ходитиму?

Я сидів і роздумував про те, що сказав. Чого я всім серцем боявся, щоб лікар, бува, не виповів мені свою душу? Що мені до Едварди? Я її забув.

Як тільки трохи згодом зайшлось про Едварду, я знов обірвав лікареву мову. Бог його знає, що я страхався почути.

— Навіщо ви мене перебиваєте?— спитав він.— Чи вам так нестерпно чути від мене її ім’я?

Лікар недовірливо зиркнув на мене.

— Що думаю я сам?

— Може, ви сповістите мені сьогодні якусь новину? Може, ви навіть посваталися до неї і вона дала згоду? То, може, вас привітати? Ні? Отакої! Вухам своїм не вірю! Ха-ха-ха!

— То от чого ви боялися?

— Боявся? Лікарю мій, голубчику!

Мовчання.

— Ні, я не сватався і вона не давала мені згоди,— сказав він.— То, може, ви підбивали до неї клинці? До Едварди не сватаються, вона сама накидає оком на кого схоче. Гадаєте, що вона якась там мужичка? Ви самі бачите, яке створіння зустрілось вам у нас в Нурланні. Вона ніби дитина, яку замало шмагали різками, й ніби жінка з купою примх. Чи холодна? Не бійтесь цього. Чи палка? Крига, скажу я вам. То хто ж вона? Дівча шістнадцяти-сімнадцяти років, правда ж? А спробуйте тільки вплинути на це дівча, і воно висміє всі ваші зусилля. Сам батько не може дати з нею ради: вона про людське око слухається його, а насправді сама ним верховодить. Вона каже, що у вас звірячий погляд…

— Ви помиляєтесь, це хтось інший каже, що в мене звірячий погляд.

— Хтось інший? А хто?

— Не знаю. Котрась із її приятельок. Ні, Едварда так не каже. А стривайте-но, може, то й справді сама Едварда…

— Вона каже, що коли ви дивитесь на неї, то якось впливаєте на неї. Думаєте, що це хоч на волосинку наближає вас до неї? Навряд. Та дивіться, скільки вам заманеться! Але як тільки вона помітить від вас небезпеку, то скаже собі: "Гляди, он той добродій не зводить з мене очей і думає, що його зверху!" І якимось одним поглядом або холодним словом вона відіпхне геть від себе миль на десять. Гадаєте, я її не знаю? Скільки, по-вашому, їй років?

— Вона ж народилась тридцять восьмого року?

— Неправда. Жарти жартами, а я перевірив. Їй двадцять років, хоча запросто можна дати й п’ятнадцять. Її душа не

відає щастя, а в маленькій голівці вирують самі протиріччя. Коли вона дивиться на гори й на море, то її губи кривляться, як від болю; видно, вона нещаслива, але надто горда й затята, щоб заплакати. Її неабияк ваблять пригоди, у неї бурхлива фантазія, вона чекає принца. А що за оказія з якимись п’ятьма талярами, які ви нібито ткнули весляреві?

— Жарт. Нічого особливого…

— Який там жарт?! Одного разу щось подібне вона втелентувала зі мною. Рік тому. Ми зійшли на палубу поштового пароплаву, поки він стояв на пристані. Йшов дощ, і холод проймав до кісток. На палубі сидить, хапаючи дрижаки, якась жінка з дитям. Едварда питає її: "Ви змерзли?" Так, жінка змерзла. "І мале змерзло?" Авжеж, і воно змерзло. "Чого ж ви не зайдете в каюту?" — питає Едварда. "Бо це моє місце," — відповідає жінка. Едварда дивиться на мене й каже: "Жінка має місце на палубі". "Що ж удієш?" — мурмочу я собі під ніс, хоча розумію Едвардин погляд. Я не вродився багатим, я вибився в люди з нічого і грошей на вітер не викидаю. Тож я відхожу від тієї жінки подалі й думаю: "Якщо за неї треба заплатити, то нехай Едварда сама й платить, вона та її батечко куди заможніші за мене". Так воно й вийшло — Едварда платить сама. У цьому вона бездоганна, ніхто не закине їй бездушності. Та, ніде правди діти, вона сподівалась, що я заплачу за місце в каюті для тієї жінки з дитям,— це видно було по її очах. Що ж далі? Жінка підвелася й подякувала за таку великодушність. "Не мені дякуйте, а ось цьому панові," — відповіла Едварда й спокійнісінько показує на мене. Що ви на це скажете? Чую, як жінка й мені дякує, а я не можу їй нічого відповісти, просто лишаю все, як є. Бачите, це лише одна її риса, а я міг би ще багато чого розказати. А щодо тих п’яти талярів, то вона сама дала їх весляреві. Якби це вчинили ви, вона кинулась би вам на шию; ви стали б для неї героєм, який здатен на таку нерозважність задля її зношеного черевика;

саме так вона це собі й уявляла, це жило в її мріях. І через вашу нездогадливість вона сама це зробила від вашого імені. Отака вона і є — водночас і несамовита, і обачна.

— То чи може її хто-небудь приборкати?— спитав я.

— Її слід було б покарати,— ухильно відповів лікар.— Погано, що вона має повну волю чинити все, що заманеться, й здобувати стількох, скількох заволіє. Нею цікавляться, немає таких, що були б до неї байдужі, завжди під руками знаходиться той, на кому вона випробує свій вплив. Чи ви помітили, як я з нею поводжуся? Наче з школяркою, наче з якимось дівчиськом: напучую її, виправляю мову, стежу за нею і присаджую. Думаєте, вона цього не розуміє? Ой, ні, вона горда й норовлива, це постійно її ображає, та вона ще й занадто горда, щоб виявляти свою образу. Але так їй і треба. До вашого приїзду я вже цілий рік тримав її в руках, вона почала піддаватися, плачучи від страждань і досади, і стала якоюсь поступливішою. Аж тут з’явились ви, і все пішло шкереберть. Отак воно і є: один її втрачає, а другий знаходить; напевно, після вас прийде третій, хтозна.

"Еге, та лікар має за що мститися," — подумав я і спитав:

— А тепер скажіть мені, лікарю, навіщо ви так старалися все це мені розказати? Може, я поможу вам приборкати Едварду?

— До того ж вона гаряча, як вулкан,— вів він далі, не зважаючи на моє запитання.— Ви спитали, чи може хто-небудь її приборкати? А чом би й ні? Вона очікує свого принца, а його нема; вона без кінця помиляється, он і вас прийняла за того принца, насамперед тому, що у вас звірячий погляд, ха-ха. Слухайте, пане лейтенанте, вам про всяк випадок треба б було

прихопити з собою мундир. Тепер він став би вам у пригоді. А чом би її комусь і не приборкати? Я бачив, як вона заламувала руки й чекала того, хто прийшов би, забрав би її та й повіз звідси, оволодівши її тілом і душею. Отак. Але він мусить прибути здалеку, впасти як грім з ясного неба ще й бути не таким, як усі. По-моєму, добродій Мак не просто мандрує чужими краями, він щось замислив. Колись він так уже мандрував, а додому повернувся з якимось паном.

— З якимось паном?

— Та, на жаль, він не підійшов,— сказав лікар, болісно всміхаючись.— То був чоловік мого віку, ще й кульгав так само, як я. Який же з нього принц?!

— А куди він подівся?— спитав я, не зводячи з лікаря очей.

— Куди подівся? Звідси? А хтозна,— спантеличено мовив він.— Ну, та скільки можна про це балакати! Через тиждень ви ходитимете. Бувайте здорові!

XIX

Я чую знадвору жіночий голос, кров шугає мені в голову — то голос Едварди.

— Кажуть, що Ґлан... Ґлан хворий?

І моя праля, стоячи біля дверей, відповідає:

— Він майже видужав.

Оте "Ґлан, Ґлан" пронизало мене наскрізь, вона двічі вимовила моє ім’я, і мене це вразило. Вона говорила дзвінко і з трепетом.

Не постукавши, вона відчинила двері, влетіла в хатину й глянула на мене. Переді мною в одну мить постали давні дні, вона була в своїй перефарбованій піджачині, в фартусі, зав’язаному нижче талії, щоб стан видався гнучкішим. Я побачив усе відразу: її погляд, смагляве лице, високі брови на чолі, чудний і ніжний вираз її рук,— усе це з такою силою насіло на мене, що я збентежився. "Я її цілував," — промайнуло в моїх думках. Я підвівся.

— Ви зводитесь на ноги й можете стояти,— сказала Едварда.— Однак сядьте, у вас хвора нога, ви її прострелили. Боже мій, як це сталося? Я аж тепер довідалась про це. А то тільки й думала: куди подівся Ґлан? Чого він більше не приходить? Я нічогісінько не знала. Коли це чую, що кілька тижнів тому ви себе підстрелили, а я сном-духом про це не знала. Як тепер ваше здоров’я? Ви блідий. Як стіна, я вас не впізнаю. А нога? Ви кульгаєте? Лікар каже, що ви не будете кульгати, Бог милував. Сподіваюсь, ви пробачите, що я зопалу сюди прилетіла, я швидше всього бігла, а не йшла…

Вона схилилась до мене й була так близько, що я, відчувши на обличчі її подих, простягнув до неї руки. Тоді вона відсахнулась. Її очі ще були вологі.

— Сталось це так,— бурмотів я,— хотів відставити рушницю в куток, а тримав її неправильно, ось так — дулом донизу. І раптом почув постріл. Оце й уся лиха пригода.

— Лиха пригода,— в задумі мовила вона, кивнувши головою.— Дайте мені глянути, це ліва нога; та чого саме ліва? Ага, випадково…

— Так, випадково,— урвав її я.— Хіба я знаю, чого саме ліва нога? Ви самі бачите: рушницю я тримав отак, тож ніяк не міг попасти в праву ногу. О, то було не вельми приємно.

Вона дивилась на мене, і її бентежили якісь думки.

— То ви вже одужуєте.— сказала вона й роззирнулась по хаті.— Чого ви не посилали своєї господині до нас по їжу? З чого ви жили?

Ми ще трохи погомоніли. Я спитав її:

— Коли ви прийшли. Ваше обличчя було схвильоване, а очі сяяли, ви подали мені руку. А тепер ваші очі знов байдужі. Чи я помиляюсь?

Мовчання.

— Не можна завжди бути однаковою…

— Скажіть мені хоч єдиний раз,— вів я далі.— Що, наприклад, сьогодні я не те сказав чи не те зробив, чим ви невдоволені? Може, це послужить мені наукою на майбутнє.

Вона не відводила погляду від вікна, від далекого небокраю, замислено видивлювала свої очі ген перед себе й відповідала, стоячи до мене спиною.

— Все гаразд, Ґлане. Іноді напливають всякі такі думки. Ви розгнівались? Пам’ятайте: одні дають мало і для них це забагато, а інші віддають все і це їм за виграшки. То хто ж дає більше? Який ви похмурий після своєї недуги! Та з якого це дива ми завели таку балачку?— І раптом вона озирається на мене, незбагненна радість рум’янить її лице, і вона каже: — А тепер швидше видужуйте. Ми ще побачимось,— і простягла руку.

Проте мені не хотілось подавати їй руки. Я підвівся, заклав руки за спину й низько вклонився.— Цим я віддячив їй за ласкаві відвідини.

— Вибачте, що не можу вас провести,— сказав я.

Коли вона пішла, я сів і ще раз усе обміркував. Я написав листа з намогливим проханням прислати мені мундир.

XX

Перший день у лісі.

Я радію і відчуваю, як ослаб. Звірі підходили так близько, що могли мене роздивлятися, на листі дерев сиділи жуки, а безкрилі майки лазили по землі. "Здорові були!" — думав я. Настрій лісу зливався з моїми почуттями, я плакав од любові і був до краю щасливий, не тямлячись від вдячності. Любий лісе, моя домівко, Божа благодате, я до тебе — від щирого серця… Зупиняюсь, обертаюсь на всі боки і крізь сльози вимовляю назви птахів, дерев, каміння, трави й мурашок, роззираюсь навкруг і називаю їх по черзі. Зводжу очі на гори й думаю, немовби відповідаючи на якийсь клич: "Так, я зараз прийду!" Там, у верхогір’ї висиджувалися соколята. Я знав, де їхні

гнізда. І думка про тих соколят, що сиділи в горах у гніздах, завели мою фантазію бозна-куди.

Опівдні я поплив човном у море, причалив до невеличкого скелястого острівця за пристанню. Там росли на довгих стеблах квіти бузкового кольору, що сягали мені до колін. Я блукав поміж чудернацькими рослинами, кущами малини, в дебелих трав’яних хащах; ніде я не бачив ані звіра і, мабуть, не було тут і людей. Хвилі лагідно пінились при березі й огортали мене якимось гомінким серпанком; далеко звідси над Еґґегольменном з вереском літали всілякі прибережні птахи. А море з усіх боків ніби брало мене в обійми. Благословенні будьте, життя. Земля і небо! Благословенні будьте, мої вороги! Цієї миті я волів би мати милосердя до найзапеклішого свого недруга й зав’язати шнурки на його черевиках...

Зворушлива голосна пісня долітає до мене з яхти добродія Мака, і ті знайомі звуки наповнюють мою душу сонячним світлом. Я веслую до пристані, йду мимо халуп рибалок і прошкую додому. День догасає, я сідаю вечеряти, годую Езопа і знов чешу в ліс. Погідні вітри безшелесно обвівають моє обличчя. "Благословенні будьте,— кажу я їм,— благословенні будьте за те, що пестите моє лице,— навіть кров у моїх жилах складає вам подяку!" Езоп кладе одну лапу мені на коліна.

На мене звалюється втома, і я засинаю.

Люлі-люлі! Невже це видзвонюють дзвони? За кілька миль звідси у морі стоїть гора. Я проказую дві молитви: одну за свого пса, а другу за самого себе, і ми входимо всередину гори. За нами зачиняється брама, я здригаюсь і прокидаюся.

Небо червоне, як жар. Сонце засліплює мені очі. Ніч. Крайнебо тремтить від світла. "Ні, ми більше не спатимемо,—

кажу я Езопові.— завтра підемо на полювання, нам світитиме оте червоне сонце, ми не зайдемо всередину гори"… В моїй душі зароджуються дивні настрої, і кров шугає мені в голову. Збуджений і кволий, я відчуваю, що хтось цілує мене і лишає той цілунок на моїх устах. Я озираюсь — анікогісінько. "Іселіно!" — кажу я. Щось шарудить в траві, може, то упав додолу листок, а, може, й чиясь хода. Лісом перебігає якийсь трепет, і я думаю: "Може, дихання Іселіни?" У цих лісах вона блукала. Тут вона вислуховувала благання мисливців у жовтих чоботях і зелених плащах. Вона жила за півмилі звідси в своїй садибі, і, поки змінилось чотири покоління, вона сиділа біля свого вікна й слухала, як по всьому лісу сурмили мисливські сурми. Тут водились олені, вовки, ведмеді; мисливців було видимо й невидимо, і всі вони дивилися, як вона зростала, і кожен з них очікував на неї. Один бачив її очі, а другий чув її голос; та якось одному юнакові не спалося, він схопився серед ночі, просвердлив дірку до Іселінииного покою. А тоді крізь неї угледів білий її оксамитовий живіт. Коли Іселіні виповнилось дванадцять, з’явився Дундас. Він був шотландець, торгував рибою і мав силу-силенну кораблів. У нього був син. А коли Іселіні виповнилось шістнадцять, вона вперше зустрілася з юним Дундасом. Він був її першим коханням…

Поки я там сиджу, мою душу проймають отакі дивні настрої, голова стає важкою, мов камінь. Заплющивши очі, я знов відчуваю Іселінин цілунок. "Іселіно, коханко життя, ти тут?— питаю я.— Чи стоїть за деревом Дідерік?"… Проте моя голова дедалі важчає, і я запливаю на хвилі сну.

Люлі-люлі! Озивається чийсь голос, ніби співає у моїй крові Волосожар,— то голос Іселіни:

— Спи, спи! І поки ти спатимеш, я розкажу тобі про своє кохання і про свою першу ніч. Я пам’ятаю, як забула замкнути двері; мені виповнилось шістнадцять, буяла весна, і віяв

теплий вітерець. З’явився Дундас. Прилинув, як орел, залопотівши крилами. Я зустріла його якось вранці перед полюванням, йому було двадцять п’ять років, і він прибув з далеких мандрів. Ми з ним прогулювались садом, а коли він доторкнувся до мене рукою, я в нього закохалась. На його чолі темніли дві багряні цятки, й мені закортіло поцілувати ті дві цятки.

Увечері після полювання я пішла в сад глянути, чи він там, хоч і боялася його знайти. Я промовляла його ім’я сама про себе, і мені було страшно, що він його почує! Та ось він виходить з кущів і шепче: "вночі о першій". А тоді зникає.

"Вночі о першій,— кажу я сама собі.— Що він мав на думці? Нічого не розумію. Напевно, хотів сказати, що їде звідси вночі о першій, та що мені до того, що він їде?"

Сталося так, що я забула замкнути свої двері…

О першій годині він заходить.

— Невже двері не замкнені?— питаю я.

— Я їх замкну,— відповідає він і замикає двері.

Тепер ми обоє замкнені в моїй кімнаті.

Я була дуже налякана тупотом його здоровенних чобіт.

— Не збуди моєї служниці!— попросила я.

А ще я страшенно боялась, що зарипить стілець, і сказала:

— О ні, не сідай на той стілець, бо він рипить.

— А може сісти біля тебе на канапі?— спитав він.

— Так,— згодилась я.

Але я так сказала лише тому, що рипів стілець.

Ми сиділи на моїй канапі. Я відсунулась, він присунувся до мене. Я опустила очі.

— Тобі холодно,— сказав він, узявши мою руку. Трохи згодом він додав: — Як ти змерзла!— і обняв мене однією рукою.

Мене зігріли його обійми. Деякий час ми так і сидимо. Кукурікаємо півень.

— Чуєш?— спитав він.— Проспівав півень, уже світає.

І він так пригорнув мене до себе, що я обімліла.

— По-твоєму, півень справді проспівав?— мимрю я.

І знов я помітила дві багряні цяточки на його чолі й хотіла звестися на ноги. Та він мене втримав, і я поцілувала ті дві любі мені цяточки, заплющивши очі…

Тоді настав день, все розвиднілось. Я прокинулась і не впізнала стін у себе в покої. Підвелася з канапи і не впізнала своїх черевичків. У мені щось заструменіло. "Що це в мені струменить?— подумала я на радощах.— І котру годину зараз

вибило?" Я нічого не розуміла, пам’ятала тільки, що забула замкнути двері.

Заходить моя служниця.

— Ти не полила квіти,— каже вона.

Я забула про свої квіти.

— Ти зім’яла сукню,— веде далі вона.

"Де б це я зім’яла свою сукню?— думаю я, а серце моє сміється.— Хіба цієї ночі?"

До хвіртки в саду під’їздить карета.

— І твоя кицька не нагодована,— каже моя служниця.

Однак, забувши про квіти, сукню і кицьку, я питаю:

— То Дундас під’їхав? Попроси нехай зараз же йде до мене, я жду його… Щось було… щось…

А сама думаю: "Може, він знов, як увійде, замкне двері на ключ?"

Він стукає. Я відчиняю йому й сама замикаю двері на ключ, щоб зробити йому невеличку послугу.

— Іселіно!— скрикує він і цілу хвилину цілує мене в уста.

— Я не посилала по тебе,— шепчу я.

— Не посилала?— питає він.

Я знов, обімлівши в душі, відповідаю:

— Ні, я посилала по тебе, я безмежно стужилась за тобою. Побудь тут трішки.

І я в пориві кохання затулила руками собі очі. Він не відпускав мене, я схилила голову й сховалась у нього на грудях.

— Здається, знов співає півень?— спитав він і прислухався.

Та, почувши його слова. Я хутенько його перебила:

— Ні, як ти міг подумати, що знов співає півень? Ніхто ніде не співає.

Він поцілував мої перса.

— То просто заквоктала курка,— сказала я наостанок.

— Стривай-но, я замкну двері,— сказав він, підводячись з місця.

Я не пустила його й зашепотіла:

— Вони вже замкнені…

Тоді знов смеркло й Дундас поїхав. У мені заструменіло щось золоте. Я стала перед люстром: просто на мене дивилося двоє закоханих очей. Щось ворухнулось у мені від того погляду і без кінця-краю заструменіло навкруг мого серця. Боже

Милостивий, я зроду ще не дивилась сама на себе такими очима! І, закохана до безтями, я поцілувала свої вуста в люстрі…

Ось я й розказала тобі про свою першу ніч, про ранок і про вечір після неї. Нехай колись я розповім тобі про Свена Герлюфсена. І його я кохала. Він жив за милю звідси, бачиш — на он тому острові, і тихими літніми вечорами я сама плавала до нього в човні, бо кохала його. Я розкажу тобі й про Стамера: то був священик, я кохала його. Я всіх кохаю…

Крізь дрімоту я чую, як десь унизу в Сірілунні співає півень.

— Чуєш, Іселіно, й нам проспівав півень!— радісно вигукую я, простягаючи руки.

Я прокидаюсь. Езоп уже не спить.

— Зникла!— кажу я з пекучою скорботою в голосі й роззираюсь.— Ніде нікого, нікогісінько!

Розпашілий і збуджений, я йду додому. Світає, півень у Сірілунні співає, мов найнявся.

Біля хатини стоїть якась жінка. То Ева. У неї в руках мотузка, вона зібралась в ліс по дрова. Ранок життя проймає цю молоденьку дівчину, її груди важко дихають, сонце золотить її поставу.

— Ви не думайте… — бурмоче вона.

— Що мені думати, Ево?

— Я не збиралася вас побачити, просто йшла мимо…

Її обличчя зайнялося кармазином.

XXI

Моя нога й досі непокоїла мене болем, ночами часто так свербіла, що не давала спати; бувало, зненацька в ній починалися кольки, а на переміну погоди її діймав ревматизм. Так тягнулося хтозна-скільки. Проте я не став кульгати.

Один за одним збігали дні.

Повернувся добродій Мак, і мені відразу далося взнаки його повернення. Він забрав у мене човен, і я попав у скруту, бо полювання ще не відкрилось і я не міг стріляти. Але чого він отак, без всякого попередження, забрав у мене човен? Двоє портовиків добродія Мака вранці плавали в море з якимось чужаком.

Я стрів лікаря.

— У мене забрали човен,— похвалився я.

— Сюди приїхав гість,— сказав він.— Щодня доводиться випливати з ним у море, а ввечері вертатися назад. Він досліджує морське дно.

Чужак був з Фінляндії, добродій Мак випадково познайомився з ним на пароплаві, він плив зі Шпіцберґена і віз із собою колекції мушель та дрібних морських тваринок. Називали його бароном. У господі добродія Мака йому відвели велику залу і ще одну кімнату й дуже ним опікувалися.

"У мене обмаль м’яса, може, попросити б чогось трохи на вечерю у Едварди?" — думаю я і простую в Сірілунн. Відразу ж помічаю на Едварді нову сукню: в ній вона здається старшою, бо сукня в неї завелика.

— Пробачте, що сиджу,— тільки й мовила Едварда, подавши мені руку.

— Еге ж, на жаль, моя дочка не здужає,— сказав добродій Мак.— Застудилась, бо не береглася… Очевидно, ви прийшли дізнатися про ваш човен? Я змушений позичити вам інший човен, менший за цей. Він не новий, але як будете справно вичерпувати з нього воду… У нас тепер гостює вчений, і ви ж розумієте, що для такої людини… До того ж у нього немає часу, цілий день він працює і вертається додому надвечір. Побудьте, поки він вернеться, то й побачите його, вам цікаво було б з ним познайомитися. Ось його візитна картка — з короною, бо він барон. Приємний чоловік. Я познайомився з ним цілком випадково.

"Ага,— подумав я,— тебе не запрошують вечеряти". Слава Богові, що я прийшов сюди тільки дещо перевірити і можу знов піти додому, в мене в хаті ще є трохи риби. Чимось та підживлюсь. Годі!

Прийшов барон. Це був чоловічок років, може, сорока, довгообразий, вилицюватий, з ріденькою чорною борідкою. Його погляд був колючий і проникливий, та він носив сильні окуляри. На запонках його сорочки також були п’ятикутні корони, як і на візитній картці. Барон трохи сутулився, на його худих руках виступали сині жили, а нігті були, наче з жовтого металу.

— Дуже радий познайомитись, пане лейтенанте. Ви вже давно тут?

— Кілька місяців.

Приємний чоловік. Добродій Мак схилив його до розмови про мушлі та про дрібні тваринки, і барон охоче про все це розповідав. Ще він пояснив, яка порода глини залягає навкруг Кургольменна, а тоді сходив до зали й виніс звідти зразок водоростей з Білого моря. Раз у раз вказівним пальцем правої руки він поправляв на носі окуляри з товстими скельцями і в золотій оправі. Добродія Мака ті розповіді надзвичайно цікавили. Так минула година.

Барон заговорив про ту лиху пригоду, що сталася зі мною, про мій невдалий постріл. Чи я вже оклигав? Справді? Він радий.

"Хто ж розказав йому про мою лиху пригоду?" — подумав я і спитав:

— А від кого ви, пане бароне, про це чули?

— Від кого?.. Та від кого б же! Здається, від панни Мак. Правда ж, панно Мак?

Едвардині щоки зайнялися вогнем.

Я прийшов сюди, як у воду опущений, кілька днів мене пригнічував якийсь безнадійний відчай, а від останніх слів цього чужака пронизала незбагненна радість. Я не дивився на Едварду, але думав: "Дякую за те, що ти хоч говорила про мене, вимовляла моє ім’я, дарма, що воно навіки втратило для тебе значення. Добраніч".

Я попрощався. Едварда лишалась сидіти, чемно вибачившись, що нездужає. З байдужим виглядом подала мені руку.

А добродій Мак стояв і жваво базікав з бароном. Він розповідав про свого діда — консула Мака.

— Не пам’ятаю, пане бароне, чи я вже хвалився вам. Що цю защіпку король Карл Юган власноруч защепив моєму дідові на грудях.

Я зійшов сходами надвір, мене ніхто не проводив. Мимохіть я кинув погляд на вікна у вітальні: там стояла Едварда — струнка, як тополя, притримуючи з обох сторін гардини й не зводячи очей з вулиці. Я не здогадався вклонитись, я начисто про все забувся, мене мовби підхопив якийсь потік розгубленості й чим душ поніс геть.

"Стій, зупинися на мить!— звелів я собі самому, дійшовши до лісу.— Боже праведний, чи буде цьому край?!" Зненацька в пориві люті мене кинуло в жар, і я застогнав. О, у моїх грудях більше не було гідності, я втішався ласкою Едварди від сили тиждень, тепер усе як вода вмила, а я досі не справився з собою. І досі моє серце її прагне, й не лише серце, а все — пилюка, повітря, перегній на моїй дорозі. Господи Всевишній…

Я дістався до хатини, вийняв свою рибу й повечеряв.

— Чого ти никаєш тут і спалюєш своє життя задля якоїсь школярки й задля ночей, наповнених спустошеними снами? Навкруг твоєї голови мовби завмер палючий вітер — духмяний, споконвічний вітер. А тим часом небо мерехтить дивовижною блакиттю і гори подають клич. Гей, Езопе, ходімо!

XXII

Минув тиждень. Я позичив у коваля човен і ловив собі рибу. Едварда з бароном, коли той вертався з моря, вечорами завжди були разом. Якось я бачив їх біля млина. А одного вечора вони вдвох пройшли повз мою хатину; я відскочив від вікна й про всяк випадок тихенько замкнув двері. Мене нітрохи не обходило те, що я побачив їх разом; я стенув плечима. Якось у вечері я зустрів їх на дорозі, й ми вклонились одне одному: я дав баронові першому вклонитися, а сам підніс до кашкета два пальці, — ось, мовляв, який я нечема. Я минав їх неквапною ходою, міряючи обох байдужим поглядом.

Збіг ще один день.

Як багато тих довгих днів збігло! Мене щось постійно гнітило, серце безтямно обмірковувало події, навіть на тому привітному сірому камені, що стояв біля моєї хатини, ніби з’являвся вираз страждання й розпуки, коли я його минав. Збиралося на дощ, страшенно парило, задуха стрічала мене всюди, куди я потикався; крутило в лівій нозі; уранці я бачив, як рвався з голобель один із коней добродія Мака, — все це для мене означало переміну погоди. "Поки стоїть година, добре було б запастися їжею," — подумав я.

Я прив’язав Езопа, взяв рибальські снасті й рушницю і пішов на пристань. Я був страшенно пригнічений.

— Коли прибуде поштовий пароплав?— спитав якогось рибалки.

— Поштовий пароплав? Через три тижні,— відповів рибалка.

— Я чекаю мундир,— сказав я.

Потім я стрів прикажчика добродія Мака. Взявши його за руку, спитав:

— Скажіть мені, ради Бога, ви більше не граєте у віст у Сірілунні?

— Чого ж, часто граємо,— відповів він.

Мовчання.

— А я останнім часом не зміг туди вибратись,— сказав я.

Я поплив човном до того міста, де зазвичай ловлю рибу. В повітрі стояла задуха, хмарами купчились комарі, і я, рятуючись від них, весь час мусив курити. Клювала пікша, я ловив вудкою на два гачки й мав добрий улов. Пливучи до берега, я підстрелив двох гагарок.

Коли я причалив, то побачив на пристані коваля. Він був зайнятий роботою. Мені дещо спадає на думку, і я питаю його:

— Може, підемо додому?

— Ні,— відповідає він.— Добродій Мак дав мені роботу аж до півночі.

Я кивнув головою, а сам собі подумав: "Як добре".

Я взяв свій улов і подався дорогою, що вела проз ковалеву оселю. Ева була вдома сама.

— Як же я стужився за тобою!— сказав я їй. Побачивши її, я схвилювався, а вона так здивувалась, що ледве й глянула на мене.— Я люблю твою молодість і твої добрі очі,— вів я далі.— Покарай мене сьогодні за те, що я більше думав про іншу, ніж про тебе. Знаєш, я прийшов, щоб тільки побачити тебе. Мені так гарно з тобою, я кохаю тебе. Ти чула, як уночі я тебе кликав?

— Ні,— нажахано відповіла вона.

— Я кликав Едварду, панну Едварду, а думав про тебе. Я від того й прокинувся. Атож, я думав про тебе, мені можна пробачити, я обмовився, назвавши Едварду. Та годі вже про неї. Господи, любонько моя кохана, Ево! В тебе сьогодні такі ясні уста! В тебе красивіші, ніж в Едварди, ноги, ось глянь сама,— я підняв їй спідницю, щоб вона побачила свої ноги.

Радість, якої я ще ніколи в ній не бачив, заграла на її виду; вона хоче відвернутись, та роздумується і однією рукою обіймає мене за шию.

Трохи перегодом у нас розв’язуються язики, ми весь час сидимо на довгій лаві й говоримо душа в душу. Я сказав:

— А ти знаєш, що панна Едварда ще не навчилась говорити? Вона балакає, як дитина, каже "більш щасливіше", я чув це на власні вуха. По-твоєму, в неї красиве чоло? Мені так не здається. В неї якесь нелюдське чоло. Вона навіть не миє рук.

— Ми ж не збирались більше про неї говорити.

— А й справді. Просто я забувся.

Минає ще якийсь час. Я про щось думаю і мовчу.

— А чого в тебе сльози на очах?— питає Ева.

— Все таки в неї красиве чоло,— кажу я,— і руки в неї завжди чисті. То якось раз вона їх не помила. Я тільки це й мав на думці.— Однак з запалом і крізь зуби я веду далі: — Я невпинно думаю про тебе, Ево! Та мені кортить розказати тобі те, чого ти, мабуть, не чула. Коли Едварда вперше побачила Езопа, то мовила: "Езоп був мислитель, фригієць". Хіба не безглуздо? Я певен, що вона вичитала це з якоїсь книжки того самого дня.

— Ну то й що?— питає Ева.

— Наскільки я пам’ятаю, вона ще сказала, що Езоповим учителем був Ксанф. Ха-ха-ха!

— Он як!

— На біса розводитися в товаристві про те, що Езоповим учителем був Ксанф? Я просто питаю. О, ти сьогодні не в гуморі, Ево, а то луснула б від сміху.

— Та ні, мені також це видається смішним,— каже Ева, якось неприродно і здивовано засміявшись.— Але я не розуміюсь на цьому так добре, як ти.

Я мовчу й думаю, мовчу й думаю.

— Хочеш, ми краще посидимо мовчки, без жодних слів?— тихенько питає Ева.

Її очі світились добротою, вона погладила мене рукою по голові.

— Яка ти добра душа!— скрикую я, палко пригортаючи її до себе.— Авжеж, я гину від кохання до тебе, я кохаю тебе дедалі дужче. Врешті-решт, коли я їхатиму звідси, то заберу тебе з собою. Ось побачиш. Ти поїдеш зі мною?

— Так, відповідає вона.

Я майже не чую того "так", але відчуваю його з її дихання, помічаю з усього її виду. Ми стискаємо одне одного в жагучих обіймах, і вона, втративши голову, віддається мені.

Через годину я цілую Еву на прощання й іду. У дверях натикаюся на добродія Мака.

Самого добродія Мака.

Він здригається, дивиться в кімнату, зупиняється на порозі й упивається очима в нас.

— Ну й ну!— каже він і, збитий з пантелику, не може більше мовити й слова.

— Не сподівались мене тут застати?— питаю я і вклоняюся.

Ева завмирає.

Добродій Мак оговтується, відчувши в собі якусь дивовижну впевненість, і відповідає:

— Помиляєтесь, саме вас я і шукаю. Я хочу звернути вашу увагу на те, що з першого квітня по п’ятнадцяте серпня заборонено стріляти на відстані, ближчій за восьму частину милі від того місця, де живуть гаги. Сьогодні ви підстрелили двох птахів біля острова; є люди, що вас там бачили.

— Двох гагарок,— сказав я, мов громом приглушений.— Нараз мені стало ясно, що ця людина має рацію.

— Дві гагарки чи дві гаги — то однаковісінько. Ви були в заповідній зоні.

— Я це визнаю,— сказав я.— Раніше мені таке не спадало на думку.

— А треба було, щоб спало.

— Я і в травні стріляв з обох цівок десь на тому самому місці. Тоді, як ми плавали на острів. Я стріляв на ваше прохання.

— То інша річ,— відрубав добродій Мак.

— А хай вам дідько! Тоді ви знаєте, що робити.

— Ще й як знаю,— відповів він.

Ева була напоготові; тільки я ступив за поріг, як і вона вийшла слідом, запнувши хустку. Я бачив, що вона гайнула вниз до пристані. Добродій Мак подався додому.

Я обдумував те, що сталося. З якою гнучкістю він знайшов вихід! Як пропікали мене його очі! Постріл, другий, дві гагарки,

штраф, сплата. От і по всьому. Більш нічого мене не в’яже з добродієм Маком та його домом. По-суті, все минулося надто гарно і швидко…

Почали падати великі, м’які краплі дощу. Низько над землею літали сороки, і, коли я прийшов додому і відпустив Езопа, він кинувся їсти траву. Зашумів вітер.

XXIII

За милю від себе внизу я бачу море. У горах тюжить дощ, і я ховаюсь від нього під скелею. Я смокчу носогрійку, викурюючи люльку за люлькою, і щоразу, як розпалюю її, тютюн копошиться в попелі розпеченими черв’ячками. Так само і в моїй голові роєм рояться думки. Переді мною на землі валяється купка сухих галузок від зруйнованого пташиного гнізда. І душа моя достоту, як те гніздо.

Я пам’ятаю найменшу дрібничку з пережитих останніх днів. Леле, до чого я дожився…

Сиджу в горах, а на морі й у повітрі стоїть гул, мене оглушує моторошний клекіт і голосіння вітру й негоди. Ген у морі видніються яхти з зарифленими вітрилами й людьми на борту. Вони кудись пливуть, і я думаю: "Бог знає, де вони всі опиняться". Море, шумуючи, здіймається вгору і без угаву звалюється донизу. Здається, воно заселене велетенськими божевільними істотами, які гатять куди попало своїми кінцівками й гарчать одне на одного. Ні, це свято десяти тисяч чортів, що виють, вбираючи голови в плечі, й товчуться по всіх усюдах, збиваючи хвилі до білого кінцями своїх крил. Далеко-далеко в морі лежить підводний камінь, з якої зводиться білий водяник і хитає головою вслід корабликові, що, діставши

тріщину, пливе за попутним вітром у море. Лишенько! В море! В оте пустельне море...

Я радію, що сам, що ніхто не бачить моїх очей. З великою довірою я тулюся до скелі й знаю, що ніхто не може стежити за мною зі спини. Над горами з пронизливим криком літає якийсь птах, тієї ж миті неподалік від мене зривається уламок каменю й скочується в море. Деякий час я сиджу тихо й цілком спокійно, мене огортає приємне відчуття затишку, бо ж, поки на дворі репіжить дощ, я можу його пересидіти в дуже надійному сховку. Я зашпилив куртку й подякував Богові за те, що вона тепла. Минув ще якийсь час. Я заснув.

Пополудні я йду додому, дощ і досі не перестає. Мене чекає несподіванка. На стежці переді мною стоїть Едварда. Вона змокла до нитки, наче довго ходила по дощу, але всміхається. "Ти ба!" — нараз думаю я, в мені спалахує обурення, я щосили впинаюсь пальцями в рушницю і так простую їй назустріч, хоч вона й усміхається.

— Добридень!— гукає вона перша.

Підійшовши ближче до неї ще на кілька кроків, я кажу:

— Вітаю вас, кралечко!

Її сахає мій жарт. Ох, я не думав, що казав. Вона боязко всміхається і дивиться на мене.

— Ви ходили сьогодні в гори?— питає вона.— Як ви намокли! В мене є хустка, якщо хочете, візьміть її собі, вона мені не потрібна... Ви мене не пізнаєте́.

Я не беру тієї хустки, і вона потуплює очі в землю й стрясає головою.

— Хустка?— питаю, скривившись від гніву й подиву.— А в мене є куртка, можу позичити. Мені вона не потрібна, однак я її комусь віддам, тож спокійнісінько можете взяти. Якась рибачка забере її з дорогою душею.

Я бачив, як напружено вона ловила мої слова, з якою надією до них прислухалась, що аж забула закрити рота й зробилась негарною. Вона стоїть із хусткою в руках з білою шовковою хусткою, знятою з шиї. Я й собі стягаю з себе куртку.

— Ради Бога, вдягніться!— скрикує вона.— Не робіть цього! Невже ви так гніваєтесь на мене? О, Господи, та вдягніться! Ви змокнете до рубця!

Я вдягнув куртку.

— Куди ви йдете?— глухо спитав я.

— Так… нікуди… Не розумію, як ви могли зняти з себе куртку…

— А де ваш барон сьогодні?— питав я далі.— Навряд щоб у таку негоду граф був на морі…

— Ґлане, я тільки хотіла вам дещо сказати…

Я перебиваю її:

— Чи можна вас попросити переказати вітання герцогові?

Ми дивимось одне на одного. Я стою, готовий скільки завгодно її перебивати, нехай тільки вона відкриє рота. Врешті-решт на її обличчі з’являється вираз страждання, я відводжу очі вбік і мовлю:

— Відверто кажучи, панно Едвардо, дайте ви тому принцові одкоша. Який з нього для вас чоловік? Будьте певні, що всі ці дні він ходить і роздумує, чи брати йому вас заміж чи ні, а це вам ні до чого.

— Годі, не будемо про це говорити, добре? Ґлане, я думала про вас, ви здатні з себе зняти куртку задля когось іншого й змокнути до рубця. Я йду до вас…

Я знизую плечима й кажу:

— Замість себе пропоную вам лікаря. Що ви проти нього маєте? Чоловік у розповні літ, тямущий. Подумайте про це.

— Послухайте мене хоч хвилинку…

— Вдома мене чекає Езоп, мій пес.— Я зняв кашкет, уклонився їй і знов сказав: — Вітаю вас, кралечко!

Потім я рушив з місця.

Вона перейшла на крик:

— О, не край мого серця! Я прийшла сьогодні до тебе, ось тут я тебе виглядала і всміхнулась, коли ти з’явився. Вчора я мало не збожеволіла, бо всі мої думки були про одне, світ мені йшов обертом, а я все думала про тебе. Сьогодні я сиділа в кімнаті, коли це зайшов якийсь чоловік, я, не глянувши на нього, знала, хто то такий. "Вчора я провеслував чверть милі,"

— сказав він. "І ви не стомились?!— спитала я. "О, страшенно стомився ще й понатирав на долонях пухирі," — ошелешено сказав він. Я подумала: "Ти ба, чим він переймався!" За якусь мить він сказав: "Цієї ночі я чув під своїми вікнами якийсь шепіт, ваша покоївка і один з ваших прикажчиків вели між собою інтимну розмову". "А, вони кохають одне одного",— відповіла я. "Гаразд, але ж була друга година ночі!" "Ну й що? — спитала я і додала трохи згодом: — Ніч належить їм". Тоді він підсунув угору свої окуляри в золотій оправі й зауважив: "Але ж, хіба вам не здається, що шептатись посеред ночі непристойно?" Я все ще не підводила очей, і так ми просиділи хвилин з десять. "Може, вам на плечі принести шаль?" — спитав він. "Ні, дякую," — відповіла я. "І кому дістанеться ваша маленька ручка?" — спитав він. Я не відповіла. Своїми думками я була десь в іншому місці. Він поклав мені на коліна якусь шкатулочку, я відкрила її й побачила, що там лежить шпилька. Вона була з короною, на якій я налічила десять камінців… Ґлане, ось та шпилька, хочеш глянути? Вона геть розтоптана. Йди глянь, як вона розтоптана… "Ну, то що ж мені робити з цією шпилькою?" — спитала я. "Вона вам буде за оздобу," — відповів він. Але я простягнула йому ту шпильку назад і сказала: "Дайте мені спокій, я думаю про іншого". "Про кого іншого?" — спитав він. "Про одного мисливця,— відповіла я.— Він подарував мені на згадку тільки дві чудові пір’їни, але заберіть свою шпильку". Однак він не схотів її брати. Отоді я вперше подивилась на нього — його очі проймали наскрізь. "Я не візьму шпильки назад, робіть з нею, що завгодно, хоч і розтовчіть," — сказав він. Я підвелася, поклала шпильку додолу й наступила на неї підбором. Це сталось сьогодні вранці… Чотири години я не знаходила собі місця від чекання, а по обіді подалася з дому. Він перестрів мене на дорозі. "Куди це ви?" — спитав. "До Ґлана,— відповіла я,— хочу його попросити, щоб не забував мене…" Я чекала тебе тут з першої години, стояла під деревом і бачила, як ти йшов: ти був, наче бог. Я любила твою поставу, твою бороду і твої плечі, все в тобі

я любила… Тепер тобі не терпиться, ти пориваєшся йти, аби тільки йти, я тобі байдужа, ти на мене не дивишся…

Я стояв. А коли вона замовкла, пішов далі. Знесилений з розпуки, я всміхався, моє серце закам’яніло.

— А й справді,— мовив я і знов зупинився.— Ви ж хотіли щось мені сказати?

Цей глум відштовхнув її від мене.

— Я хотіла вам щось сказати? Та я ж уже сказала! Хіба ви не чули? Ні, нема чого. Мені більше нічого вам сказати.

Її голос якось чудно здригається, але це не бере мене за живе.

XXIV

Наступного ранку я виходжу на двір і застаю біля своєї хатини Едварду.

За ніч я все зважив і зробив свій вибір Е, ні, навіщо мені далі піддаватися засліпленню цією примхливою істотою, якоюсь там рибачкою, неотесаним дівчам? Хіба не надовгий час засіло її ім’я в моєму серці й виссало його? Годі з мене! Я ще, було, подумав, що, мабуть, став їй ближчим саме через вияв своєї байдужості й глуму. О, як дивовижно я взяв її на сміх! Після того, як вона стільки балакала, я спокійно кажу: "А й справді, ви ж хотіли щось мені сказати…"

Вона стояла біля каменю. Була страшенно збуджена й мало не кинулась мені назустріч. Ось вона вже готова була обійняти

мене та, заломивши руки, не зрушила з місця. Я доторкнувся до кашкета й мовчки їй вклонився.

— Сьогодні, Ґлане, я хочу переконатися в єдиному,— впевнено почала вона.

Я не ворухнувся, чекаючи, що вона казатиме далі.

— Я чула, що ви заходили до коваля в хату. Одного вечора. Ева була сама вдома.

Я сторопіло спитав:

— Хто це вам приніс таку вістку?

— Я не шпигую,— скрикнула вона,— я почула це вчора ввечері від батька. Коли, змокнувши до нитки, я вернулась додому, батько дорікнув мені: "Сьогодні ти взяла на глум барона". Я заперечила. "Тоді де ти була?" — допитувався батько. Я сказала: "У Ґлана". І батько все мені розказав.

Я намагаюсь подолати свій відчай і кажу:

— Ева навіть сюди приходила.

— Вона й тут була? В цій хатині?

— Багато разів. Я змушував її заходити. Ми бавили час у балачках.

— І тут!

Мовчання. "Тримайся!" — думаю я і кажу:

— Оскільки ви така ласкава до мене, що встряєте в мої справи, мені не хочеться пасти задніх. Учора я порадив вам лікаря. Чи ви думали над цим? Бо ж принц надто ненадійний.

У її очах спалахує гнів.

— Щоб ви знали, він ц і л к о м надійний!— не стримується вона.— О, він кращий за вас, він може приходити в гості й не розбивати чашок і склянок, він не глумиться з моїх черевиків. Авжеж. Він уміє обходитися з людьми, а ви смішний, мені соромно за вас, ви нестерпний, розумієте?

Її слова мене глибоко уразили, я схилив голову й відповів:

— Ваша правда, я розучився обходитися з людьми. Будьте милосердні, ви не розумієте мене, я здебільшого живу в лісі, це моя втіха. Тут, у моїй самоті, нікому не шкодить від того, що я такий, як є. Але коли я потрапляю в товариство інших, то доводиться з шкури пнутись, щоб поводитися так, як і заведено. За два роки я дуже мало був поміж людьми…

— Щомиті від вас можна ждати якоїсь капості,— вела вона далі.— Як я стомилась постійно вас пильнувати!

Сказала вона це без ніякого жалю. Мене проймає дуже сильний біль, від натиску її роздратування я ледве тримаюсь на ногах. Насамкінець Едварда додала:

— Може, Ева захоче вас пильнувати? Шкода тільки, що вона заміжня.

— Ева? Кажете, що Ева заміжня?— перепитую я.

— Авжеж, заміжня.

— Хто ж її чоловік?

— Ви це добре знаєте. Ева одружена з ковалем.

— Хіба вона йому не дочка?

— Ні, вона його дружина. Чи ви думаєте, що я брешу?

Я цього не думав, просто страшенно здивувався. Я не йняв віри: "Невже Ева заміжня?"

— То ж ви зробили підходящий вибір,— каже Едварда.

Та коли вже буде цьому край?! Затремтівши з люті, я сказав:

— Беріть собі лікаря,— кажу я вам. Послухайтесь доброї поради, бо той принц — тож якийсь підстаркуватий дурень.— І я нестямно заходився його обмовляти, додав йому кілька років, сказав, що він лисий і майже сліпий. А ще я стверджував, що він носить запонки з короною, щоб тільки почванитися своїм дворянством.— А в тім, мені зовсім не хотілося з ним знайомитися,— вів я далі.— Він нічим не відзначається і не має характерних рис, він просто ніщо!

— Ні, він не ніщо, не ніщо!— скрикнула вона, й з люті її голос зірвався.— З нього куди більше пуття, ніж думає собі твоя дикунська голова! Ось лишень постривай, о, він з тобою поговорить, я його про це попрошу. Ти гадаєш, я його не кохаю, а побачиш, що помиляєшся. Я вийду за нього заміж, і день, і ніч думатиму про нього. Запам’ятай мої слова: я кохаю його. Нехай Ева приходить, ха-ха, прости Господи, нехай вона приходить, мені плювати на це з високого дерева. О, я мушу йти звідси геть.

Вона почала спускатись від хатини до стежки, шпарко продріботіла кілька кроків, а тоді, бліда, як смерть, озирнулась і простогнала:

— Ніколи більше не потикайся мені на очі!

XXV

Жовкне листя, бадилля картоплі стоїть стіною, обліплене цвітом. Знов надійшла пора полювання, я вполював білих куріпок, глухарів і зайців, якось убив орла. Тихе, високе небо, прохолодні ночі, сила-силенна гучних і приємних звуків у лісі та в полі. Величний, миролюбний світ опочивав…

— Добродій Мак більше не прохопився й словом про тих двох гагарок, що я вбив,— сказав я лікареві.

— Подякуйте за це Едварді,— відповів він.— Я знаю, бо чув, як вона за вас заступилась.

— Я їй не дякуватиму,— мовив я.

Бабине літо, бабине літо. Стежки лежали посеред цього пожовклого лісу, мов паски, щодня з’являлась якась нова зірка, місяць вигулькував, як тінь,— золота тінь, що купалася в сріблі…

— Бог з тобою, Ево, виходить ти заміжня?

— Хіба ти не знав?

— Ні, не знав.

Вона мовчки стисла мою руку.

— Бог з тобою, дитино, що ж нам робити?

— Що ти хочеш. Може, ти ще не поїдеш і я радітиму, поки ти будеш тут.

— Ні, Ево.

— Так, так, тільки поки ти будеш тут!

Вона безпорадно дивиться вдалечінь і весь час стискає мою руку.

— Ні, Ево, йди! Назавжди!

І минають ночі, й настають дні. Це вже третій день після тієї розмови. Ева несе дорогою якусь ношу. Скільки то дров переносило за літо це дівча з лісу додому!

— Поклади, Ево, додолу свою ношу й дай мені глянути, чи й досі твої очі блакитні?

Її очі були червоні.

— Ну ж, Ево, всміхнися знов! Я більше не опиратимусь, я твій, я твій…

Вечір. Ева співає, слухаю той спів, і мене охоплює жага.

— Ти сьогодні співаєш, Ево?

— Так, від радості.

А що вона менша за мене зростом, то, злегка підстрибнувши, дістає до моєї шиї.

— Ево, які в тебе подряпані руки! Господи, як це ти їх подряпала?

— То нічого.

Її обличчя дуже дивно світиться.

— Ево, ти говорила з добродієм Маком?

— Один раз.

— Що ж він сказав, і що сказала ти?

— Він дуже на нас в’ївся, змушує мого чоловіка день і ніч гнути спину на пристані, та й мені накидає всякої роботи. Він загадав мені чоловічу роботу.

— Чого він так чинить?

Ева потуплює очі в землю.

— Чого він так чинить, Ево?

— Бо я кохаю тебе.

— Та звідки він про це дізнався?

— Я сама йому сказала.

Мовчання.

— Дай Боже, Ево, щоб він не дуже в’їдався в тебе!

— То нічого. Тепер то нічого.

І голос її пролунав у лісі, достоту як трепетна пісенька.

Листя все більше жовкне, наближається осінь, на небі з’явилось багато зірок, а місяць тепер скидається на срібну тінь, що купалася в золоті. Холоду ще зовсім не було, просто в лісі запанувала прохолодна тиша й завирувало життя. Кожне дерево стояло в задумі. Поспіли ягоди.

А потім від двадцять другого серпня настали три суворі ночі з першими заморозками.

XXVI

Перша сувора ніч.

О дев’ятій годині заходить сонце. На землю спадає слабенька пітьма, видно кілька зірок, а через дві години з’являється серп місяця. Я з рушницею та псом дибаю лісом, розкладаю вогнище з двох полін, і світло від нього проблискує крізь стовбури сосен. Морозу немає.

"Перша сувора ніч," — кажу я. І все в мені хтозна-чого тремтить, і все так шалено радіє від того, що нині я тут…

— Еге й, люди, звірі й птахи, будьмо! Я підіймаю тост за цю самотню ніч у лісах! У лісах! Мій тост за темряву й за тиху мову Бога між деревами, за чари тиші, за нехитру милозвучність, що чують мої вуха, за зелений лист і за лист жовтий! Мій тост за гомін життя, що долинає до мене, за чийсь писок, що фиркає в траві, за пса, що нюшить землю! Мій палкий тост за того

дикого кота, що припадає ниць у глибині фіорду і пантрує, коли б скочити на горобця в темряві! В темряві! Мій тост за лагідну тишу земного царства, за зірки й за півмісяць, атож, за них і за нього!..

Я підводжусь і прислухаюся. Ніхто мене не чув. Я знов сідаю.

— Дякую за цю самотню ніч, за гори, за шум темряви і моря — він проймає моє серце! Дякую за своє життя, за те, що я дихаю, за те, що мені даровано цю ніч,— дякую за це від щирого серця! Послухай зі сходу й послухай із заходу, о, послухай! То вічний Бог! Тиша, що шепоче мені на вухо, — нуртуюча кров великої природи, Бог, що пронизує всесвіт і мене. При світлі свого вогнища мені видно блискучу павутинку, мені чути, як у морі пливе човен, як на півночі плавно підіймається небом Полярне сяйво. О, присягаюсь своєю невмирущою душею, я безмежно вдячний ще й за те, що саме я тут сиджу!

Тиша. На землю падає соснова шишка. "Впала соснова шишка!" — думаю я. Місяць ген у височині, дотлівають головешки мого багаття, лаштуючись згаснути. Глупої ночі я плетусь додому.

Другої суворої ночі стоїть така сама тиша й м’яка погода. Моя душа вся в думках. Я машинально підходжу до якогось дерева, насуваю кашкета аж на брови й притуляюсь до того дерева спиною, доклавши руки за голову. Я втуплюю погляд поперед себе й думаю; полум’я мого вогнища з двох полін сліпить мені очі, але я того не відчуваю. Я стою в такій безглуздій позі досить довго й дивлюся на вогонь; ноги підкошуються від утоми, і я вайлувато опускаюсь на землю. Аж тепер я розумію, що накоїв. Навіщо треба було так довго дивитися на вогонь?

Езоп зводить голову й прислухується. Він чує чиюсь ходу,— між деревами з’являється Ева.

— Сьогодні я у великій задумі й печалі,— кажу я.

Вона співчутливо мовчить.

— Я люблю три речі,— веду я далі.— Люблю сновиддя, що привиділося мені одного разу, люблю тебе і люблю цей клапоть землі.

— А що любиш найдужче?

— Сновиддя.

І знов стає тихо. Езоп знає Еву, схиляє голову набік і дивиться на неї. Я бурмочу:

— Я стрів сьогодні на дорозі якусь дівчину, вона йшла під руку зі своїм коханим. Дівчина показала йому на мене очима й ледве стрималася від сміху, коли я їх минав.

— З чого вона сміялась?

— Хтозна. Звичайно, з мене. Навіщо ти про це питаєш?

— Ти був знайомий з нею?

— Так, я вклонився їй.

— А вона тебе впізнала?

— Ні, вона вдала, що ми незнайомі… Але чого ти мене випитуєш? Це негарно з твого боку. Ти не витягнеш з мене її імені.

Мовчання.

Я знов бурмочу:

— З чого вона сміялась? Вона кокетка, однак з чого вона сміялась, о, Христом Богом благаю: що я такого їй зробив?

Ева відповідає:

— З її боку негарно сміятися з тебе.

— Ні, нічого негарного з її боку не було!— кричу я.— Не осуджуй її, вона не вчинила нічого лихого, вона мала право сміятися з мене. Цить, хай тобі чорт, і дай мені спокій, чуєш?

— Йди додому, Ево. Я кохаю тебе понад усе. Хіба міг би я любити якесь сновиддя? Я просто пожартував, я кохаю тебе. А тепер іди додому, я прийду до тебе завтра. Пам’ятай, що я твій, гляди, не забувай цього. Добраніч.

І Ева іде додому.

Третя сувора ніч була вкрай напружена. Хоч би тобі дмухнуло легеньким морозцем! Замість морозу після сонячного дня застигла теплінь, ніч нагадувала парке болото. Я розклав багаття з двох полін…

— Часом, Ево, тебе тягнуть за волосся, а ти дістаєш від цього якусь втіху. Світ у людині перевертається догори дном.

Тебе тягнуть за коси долом і горою і, якщо хтось питає тебе: "Що ж тут діється?", ти в захваті відповідаєш: "Мене тягнуть за коси!" А якщо питають: "Може, тобі допомогти? Може, тебе звільнити?", то ти відповідаєш: "Ні". А якщо питають: "Хіба ти не витримаєш?", то ти кажеш: "Авжеж, витримаю, бо я кохаю ту руку, що мене тягне..." Чи знаєш ти, Ево, що таке сподіватись?

— Здається, знаю.

— Бачиш, Ево, сподівання — то щось дивовижне, так, щось дуже особливе. Виходиш уранці на дорогу й сподіваєшся зустріти там любу людину. А чи зустрічаєш ти її? Ні. Чого? Бо та людина того ранку зайнята і перебуває в зовсім іншому місці... У горах я познайомився зі старим сліпим лопарем. Він не бачить уже п’ятдесят вісім років, а тепер йому за сімдесят. Йому здавалось, ніби з часом він бачив куди краще, здавалось, ніби його зір поліпшувався. Якщо ніщо не завадить, то через кілька років він думає побачить сонце. Його чуб був ще чорний, але очі білі, як молоко, коли ми з ним удвох сиділи в його землянці і курили, він оповідав про все, що бачив, беріг у собі своє сподівання. Коли я зібрався додому, він провів мене надвір і заходився показувати, куди мені йти. "Там південь,— сказав він,— а там північ. Спершу йди в цей бік, а як зійдеш з гори трохи вниз, то звернеш в той бік". "А й справді так",— відповів я. І тоді лопар вдоволено засміявся й сказав: "Бачиш, років сорок чи п’ятдесят тому я цього не знав, тож, виходить, тепер я бачу краще, ніж тоді; мені весь час іде на поправку". І він зник із очей, шаснувши назад у землянку, в ту вічну землянку, свою земну оселю. І знов, як раніше, сів напроти вогнища, повен сподівання, що через кілька років зможе побачити сонце... Ево, сподівання — то щось вельми дивне. Ось, скажімо, я блукаю лісом і сподіваюсь забути ту людину, якої вранці не стрів на дорозі.

— Ти говориш такими загадками!

Цієї третьої суворої ночі, дожидаючи заморозків, я обіцяю тобі, Ево, що завтра вранці буду іншою людиною. А тепер дай мені побути самому. Завтра ти мене не впізнаєш, я сміятимусь і цілуватиму тебе, моя зіронько. Уяви собі, мені лишається тільки ця ніч, а потім я буду іншою людиною. Це станеться через кілька годин. Добраніч, Ево.

— Добраніч.

Я лягаю біля самісінького багаття і споглядаю полум’я. З гілки ялини падає шишка, а тоді ще й пара сухих галузок. Ніч — немов безмежна безодня. Я заплющую очі.

За якусь годину мої почуття починають хилитатися в певному ритмі, я зливаюсь в єдиному акорді з неосяжною тишею, в єдиному акорді. Я дивлюсь на півмісяць, що стоїть у небі, мов біла мушля, і мене поймає відчуття любові до нього, що я аж червонію. "Місяць,— тихо й палко кажу я.— Місяць!" І моє серце трепече і рветься до нього. Так триває кілька хвилин. Легке повівання, до мене долітає незвичний вітер, якийсь повітряний рух. Що це? Я озираюсь і нікого не бачу. Вітер кличе мене, і моя душа слухняно кидається на той клич; я відчуваю, як щось мене підіймає і я вже не я, а хтось пригорнений до чиїхось невидимих грудей. Мої очі зволожуються, я тремчу,— десь поблизу стоїть Бог і не зводить з мене свого погляду. Так збігає ще кілька хвилин. Я повертаю голову, незвичний повітряний рух припиняється, і я бачу начебто спину привида, що безмовно простує лісом…

Якусь мить я борюся з легким запамороченням, я був знесилений від душевного хвилювання, на мене налягає така смертельна втома, що я засинаю.

Коли я прокинувся, ніч уже розтала. О, у мене давно був жалюгідний вигляд, хапав жар і я тільки й ждав, що звалюся від якоїсь недуги. Все навкруг мовби розпливалось переді мною, я дивився довкіл запаленими очима, і мною опанувала глибока журба.

Тепер те минулося.

XXVII

Осінь. Літо збігло, воно зникло так швидко, як і з’явилось. О, воно промчало, мов на коні! Тепер стоять холодні дні, я полюю, ловлю рибу і співаю в лісі пісень. А бувають дні, коли з моря пливе густий туман і все затягує імла. Одного такого дня дещо сталось. Мандруючи лісами, я геть заблукав і опинився в лісі, що належав церковній парафії,— просто біля дому лікаря. Там були гості: юні дами, з якими я бачився й раніше, і молодики, що так рвалися до танців, аж жижки їм трусилися.

Під’їхав екіпаж і став біля садової огорожі. В екіпажі сиділа Едварда. Побачивши мене, вона сахнулась.

— Бувайте!— нишком сказав я.

Та лікар мене не відпустив. Спершу Едварду гнітила моя присутність і, коли я щось говорив, вона опускала очі. Згодом вона оговталась і навіть двічі щось несуттєве мене спитала. Вона була бліда, як полотно, її лице огортав сірий, холодний туман. З екіпажу вона не вийшла.

— Я їду з дорученням,— мовила Едварда й засміялася.— Я щойно від церкви, де нікого з вас не застала. Мені сказали, що ви всі тут. Я згаяла хтозна-скільки часу, поки вас знайшла. Завтра ввечері у нас збирається невеличке товариство:

наступного тижня від’їздить барон і мені доручено всіх вас запросити. Будуть і танці. Завтра ввечері.

Усі кланялись і дякували.

А потім вона звернулась до мене:

— Будь ласка, приходьте й ви. Тільки не присилайте в останню мить записки із вибаченням.

Таких слів вона більше нікому не сказала. А невдовзі поїхала геть.

Мене так схвилювала її несподівана привітність, що на радощах я відразу ж відійшов убік. Тоді попрощався із лікарем та його гостями й подався додому. Яка вона була ласкава до мене, яка ласкава! Чим я їй за це віддячу? Мої руки стали безсилі, приємний холод пройняв до кісток зап’ястя. "Господи, я такий радий, що ледве стою на ногах,— думав я,— і нічого не можу вдіяти з руками, а на очі від безпорадності навертаються сльози. Що ж мені робити?" Я повернувся додому пізно ввечері. Пішовши дорогою через пристань, я спитав якогось рибалку, чи завтра ввечері не припливе поштовий пароплав. "О, ні, він припливе хіба наступного тижня". Я поквапився до хатини і заходився оглядати найкращий свій костюм. Я його почистив і довів до пуття, подекуди на ньому були дірки і я зі сльозами на очах їх латав.

Упоравшись із костюмом, я ліг на піл. Мить-другу полежав спокійно, та нараз щось спадає мені на думку, я підхоплюсь і, наче громом прибитий, вклякаю серед хати. "Все це знов якісь хитрощі,— шепчу я.— Мене б не запросили, коли б я випадково там не був тоді, як запрошували інших. Це ж ясно, як білий

день: вона ніби натякала, щоб я не приходив, щоб прислав записку з вибаченням..."

Я не спав цілу ніч, а вдосвіта пішов у ліс — задублий, невиспаний, мов у лихоманці. Ага, тепер у Сірілунні готуються до вечірки! То й що? Я туди не піду й ніякого вибачення не пошлю. Добродій Мак дуже тямущий чоловік, ось він і влаштовує для барона свято, але і туди не піду, ви це розумієте?..

У долині й на горах заліг густий туман, сира паморозь припорошила мою одіж, аж та поважчала, а моє обличчя закоцюбло й намокло. лише коли-не-коли налітав вітер і змушував той сонний туман то підійматися, то опускатися, то підійматися, то опускатися.

Вже повечоріло, смеркалось, туман сховав усе чисто від моїх очей і я не міг визначати дороги за сонцем. Дорогою додому я довго блукав, та куди мені було спішити? Я спокійнісінько збився з дороги й потрапляв на незнайомі лісові галяви. Врешті-решт я приставляю рушницю до дерева і шукаю відповіді на своєму компасі. Я точно визначаю, куди йти, і рушаю в дорогу. Може, вже година восьма чи дев’ята.

І ось що вийшло.

Через півгодини до мене крізь туман долинає музика, а за кілька хвилин я впізнаю це місце: просто переді мною стоїть головний будинок Сірілунна. Невже мій компас помилково привів мене саме до того місця, якого я сторонився? Я чую знайомий голос, то мене кличе лікар. І незабаром мене заводять у дім.

О, певно дуло рушниці так вплинуло на компас, що він показав не ту дорогу. Цього року таке сталось зі мною ще раз трохи згодом. Не знаю, що й думати. Може, то була й доля.

XXVIII

Цілий вечір я мав гірке почуття, ще не треба було приходити на цю вечірку. Мого приходу майже ніхто не помітив, усі були зайняті самі собою. Едварда зі мною ледве привіталась. Я хилив чарку за чаркою, бо збагнув, що був тут небажаним, а додому все-таки не йшов.

Добродій Мак до всіх усміхався і був такий лагідний, хоч до рани клади. У своєму фраці він мав чудовий вигляд. Сновигаючи там і сям по всіх кімнатах, він крутився між півсотнею гостей, часом танцював, сипав жартами і сміявся. У його очах причаїлись таємниці.

Шум музики й голоси розлягались по всьому дому. Гості займали п’ять кімнат, ще й танцювали у великій залі. Коли я прийшов, то вже повечеряли. Заклопотані служниці бігали туди-сюди з келихами й вином, з блискучими мідяними кавниками, сигарами, люльками, тістечками та фруктами. Нічого тут не пожаліли. у люстрах по всіх кімнатах було повно незвичних товстих свічок, виготовлених з нагоди такої оказії; окрім того, горіли нові гасові лампи.

Ева допомагала на кухні: я бачив її мельком. Ти ба, й вона тут!

Барон був у центрі уваги, хоч, тримаючись тихо і скромно, нічим не виділявся серед інших. На ньому також був фрак, але його фалди досі не розправилися після довгого лежання. Він без угаву розважав Едварду, не спускав з неї очей, цокався з

нею келихом і звав панною так само, як і дочок пробста й окружного лікаря. Я відчував до нього постійну неприязнь і, ледве пробігав по ньому поглядом, як відразу ж відвертався і корчив сумну й безглузду міну. Коли ж він сам до мене забалакував, я ніби відрубував і враз підбирав губи.

Пригадую собі дещо з того вечора. Я забалакався з молодою білявою дівчиною: чи щось таке ляпнув, чи розказав їй якусь бувальщину, але дівчину розібрав сміх. Навряд, щоб то було щось цікаве, але, можливо, напідпитку в мене виходило куди смішніше, ніж я можу гадати це тепер. У кожнім разі та розповідь вилетіла мені з голови. А далі було так: я обернувся й побачив у себе за спиною Едварду. Який лагідний був у неї погляд!

Потім, не криючись від мене, вона повела біляву панночку з собою, аби довідатися, що я їй розказував. Не можу передати словами цілющого впливу, що справив на мене Едвардин погляд після того, як я цілий вечір, мов неприкаяний, никав з кімнати в кімнату. Я враз наче на світ народився, з багатьма заводив балачки, багатьох розважав. І знаю напевно, що не встругнув тоді ніякої штуки…

Я стояв на сходах. Ева щось несла з однієї кімнати до іншої. Побачивши мене, зійшла на сходи й швиденько провела долонею по моїх руках, всміхнулась і пішла в кімнату. Ніхто з нас не мовив ні слова. Я хотів було йти слідом, та побачив, що у вітальні стояла Едварда й дивилась у мій бік. Вона дивилась просто на мене. І нічого не сказала. Я зайшов до зали.

— Уявіть собі, що лейтенант Ґлан задля розваги призначає побачення прислузі прямо на сходах!— раптом на повен голос мовила Едварда.

Вона стояла в дверях. Багато хто почув її слова. Вона засміялась, мовби від жарту, але з лиця була дуже бліда.

Я нічого на це не відповів, тільки пробурчав:

— Це вийшло мимоволі, вона просто вийшла, ми зустрілися у вітальні…

Минула, може, година. Якась дама перевернула собі на сукню келих. Тієї ж миті Едварда крикнула:

— Що сталось? Звісно, то Ґланова робота.

То була не моя робота, я стояв у іншому краю зали, коли те сталося. Звідтоді я знов хилив чарку за чаркою і все підпирав двері, щоб не заважати тим, хто танцював.

Барон, як і досі, збирав навколо себе дам; він бідкався, що вже позапаковував свої колекції, тож нічого з них не може показати: ні жмутика водоростей з Білого моря, ні глини з Кургольменна, ні надзвичайно цікавих закам’янілих новоутворень з морського дна. Дами з інтересом придивлялись до його запонок на манжетах сорочки, до тих п’ятикутних корон — певних ознак його дворянства. Тим часом лікар не мав ніякого успіху, навіть ота його дотепна присяга "до скону й до страждань" вже не справляла враження. Та коли Едварда щось говорила, він весь час був напоготові, знов поправляв її мову, прискіпувався до кожної дрібнички, принижував її своєї спокійною погордою.

Вона сказала:

— …аж поки я перейду долину смерті.

— Що-що?— перепитав лікар.

— Долину смерті. Хіба це не зветься долиною смерті?

— Я чув, що це зветься рікою смерті. Ви, певно, так собі й думали.

Трохи згодом вона оповідала, начебто звеліла щось стерегти, так як…

— Дракон,— підказав лікар.

— Звичайно. Як стереже дракон,— відповіла вона.

А лікар додав:

— Подякуйте мені за те, що я вас виручив. По-моєму, ви хотіли сказати Аргус.

Барон звів брови догори й здивовано зиркнув на лікаря крізь товсті скельця окулярів. Таких банальностей він, либонь, зроду не чув. Але лікар вдав, ніби нічого не помітив. Та й що йому до барона!

Я й далі стою біля дверей. У залі танцюють так, що любо дивитись. На своє щастя я розговорився з парафіяльною вчителькою. Ми балакали про війну, про становище в Криму, про події у Франції, про імператора Наполеона, про те, як він заступається за турків. Та вчителька влітку начиталась газет і знала силу-силенну новин. Врешті-решт ми сідаємо говорити на канапі.

Мимо проходить Едварда, стає перед нами. Раптом каже:

— Вибачте, пане лейтенанте, що я заскочила вас на сходах. Я більш так не вчиню.

Вона й тепер сміялась і не дивилась на мене.

— Панно Едвардо, перестаньте,— мовив я.

Вона звернулась до мене напрочуд ввічливо, це не віщувало нічого доброго і обличчя в неї було зле. Я згадав лікаря й зневажливо знизав плечима, достоту так, як зробив би він. Вона вела далі:

— А чого ви не йдете до кухні? Ева там. Мені здається, що вам годилося б бути там.

Після цих слів вона з ненавистю глянула на мене.

Я не часто бував на вечірках, але там, де бував, ніколи не чув такого тону. Я спитав:

— Панно Едвардо, невже вам аніскілечки не страшно, що вас неправильно зрозуміють?

— Ні, як це? Хоча, може, й так, але як?

— Часом ви шпарите не подумавши. Зараз, скажімо, мені здалося, що ви буквально вирядили мене на кухню, а це ж просто якесь непорозуміння. Я прекрасно знаю, що ви не хотіли осоромитись.

Вона відходить від нас на кілька кроків. По ній видно, що мої слова ввели її в роздуми. Вона розвертається, підходить до нас і, важко дихаючи, каже:

— Яке там непорозуміння, пане лейтенанте! Ви правильно все почули: я вирядила вас на кухню.

— Що ти, Едвардо!— скрикнула вчителька.

Я знов завів балачку про війну й становище в Криму, хоча думкою був далеко звідси. Хміль із моєї голови вивітрився, я був збитий з пантелику, земля пливла під ногами, і я знов, на жаль, утратив рівновагу, як бувало не раз раніше. Я підводжуся з канапи з бажанням піти геть. Мене зупиняє лікар.

— Щойно я чув, як вам співали хвалу,— каже він.

— Співали хвалу? Хто?

— Едварда. Он вона й досі стоїть у кутку й не зводить із вас палкого погляду. Я довіку не забуду, які в неї були закохані очі, коли вона на повен голос сказала, що в захваті від вас.

— Це добре,— мовив я крізь сміх.

О, в моїй голові не сяйнуло жодної ясної думки.

Я підійшов до барона, нагнувся до нього, наче збирався йому щось шепнути, і коли наблизився впритул, то плюнув йому у вухо. Барон схопився з місця і недоумкувато витріщився на мене, вражений моїм учинком. Потім я бачив, як він оповідав Едварді, що сталось і як вона засмутилася. Напевно, згадала про свій черевик, якого я кинув і воду, про чашки й келихи, які я, на свою біду, побив, про всі ті інші злочини, що я вчинив всупереч добрим манерам,— звісно, все це заново ожило в її пам’яті. Мені стало соромно, я відчув, що пропав: хоч куди я обертався, всюди зустрічав налякані й здивовані погляди, тож,

ні з ким не попрощавшись і нікому не подякувавши, я змився з Сірілунна.

XXIX

Барон від'їжджає. Чудово! Заряджу рушницю, зійду на гори й гучно стрельну на його честь та на честь Едварди. Ось просвердлю в скелі дірку, заміную та й підірву гору на його честь та на честь Едварди. Скотиться з гори донизу величезний уламок скелі й саме тоді, як пливтиме його пароплав, щосили гуне в море. Я знаю одне місце на горі, де є рівчачок, по якому й раніше скочувалось каміння, пробиваючи собі дорогу просто до моря. А в самому низу міститься причал для човнів.

— Два свердла!— прошу я в коваля.

І коваль виточує два свердла…

Еві загадали їздити конем добродія Мака туди-сюди дорогою між млином та пристанню. Вона мусила робити чоловічу роботу — перевозити мішки з зерном та борошном. Стрічаю її: яка вона гарна! Яке в неї свіже личко! Боже милий, якою ласкою сяє її усмішка! Я бачився з нею щовечора.

— Ево, кохана моя, у тебе такий вигляд, ніби ти не маєш ніяких турбот.

— Ти називаєш мене своєю коханою! Я неосвічена жінка, але буду тобі вірною. Я збережу тобі вірність, навіть якщо доведеться через те померти. Добродій Мак щодня все дужче в'їдається в мене, та я про це не думаю. Він казиться, а я собі мовчу. Він хапав мене за руку і темнів від люті. Я маю одну турботу.

— І що ж то за турбота?

— Добродій Мак тобі погрожує. Він мені каже: "Ага, у тебе в голові той лейтенант!" Я відповідаю: "Так, я належу йому". Тоді він каже: "Ну, постривай же, я його звідси випроваджу!" Він сказав це вчора.

— Дарма, хай погрожує… Ево, я мушу подивитись, чи й досі твої ніжки такі маленькі. Заплющ очі й дай мені глянути!

І вона, заплющивши очі, кидається мені на шию. Її проймає дрож. Я несу її в ліс. Кінь стоїть і чекає.

XXX

Я сиджу в горах і працюю свердлом. Навколо мене — чисте, мов кришталь, осіннє повітря. Удари мого свердла лунають рівномірно й твердо, Езоп дивиться на мене здивованими очима. Часом море задоволення перехлюпує через край моїх грудей; ніхто не знає, що я в цих пустельних горах.

Перелітні птахи вже відлетіли — щасливої дороги й ласкаво просимо повертатися назад! Зграйка синичок та кілька горобців живуть самотньо по скелястих схилах і в хащах кущів. Піп-піп! Усе так дивно перемінилось, карликова, карликова берізка червоніє, мов кров, на сірому камінні. Он блакитний дзвіночок, а онде бадилина зніту витикаються з вересу, гойдаються і стиха шурхотять свою пісню. Цсс! А над усім цим кружляє яструб: він витягнув шию і прямує у верхогір’я.

Вже вечоріє, я кладу свої свердла й молоток під камінь і відпочиваю. Все навкруг поринає в дрімоту, на півночі випливає місяць, гори кидають від себе велетенські тіні. Тепер місяць уповні, він скидається на палаючий острів, він — наче

якась кругла загадка, викувана з мосяжу, а я собі ходжу й диву даюся. Езоп занепокоєно підводиться.

— Чого тобі, Езопе? Як на мене, то я стомився від журби, я хочу її забути, десь втопити. Я велю тобі: "Езопе, лежи тихо й не тривож мене". Ева питає: "Чи думаєш ти коли-не-коли про мене?" Я відповідаю: "Завжди". Ева знов питає: "А це приносить тобі радість?" Я відповідаю: "Справжню радість, і нічого більше, крім радості". Тоді Ева каже: "Ти вже сивієш". А я відповідаю: "Так, я починаю сивіти". А Ева питає: "Невже ти сивієш через свої думки?" А на це я відповідаю: "Можливо". Нарешті Ева каже: "Тоді ти думаєш не лише про мене..." Езопе, лежи тихо, краще я розкажу тобі щось інше...

Однак Езоп встає і нюшить повітря з боку долини, він скавчить і смикає мене за одіж. коли я таки підводжусь і рушаю слідом за ним, він уже мчить так, що не чує під собою землі. Понад лісом на небі з’являється заграва, я наддаю ходи в тому напрямку. Перед моїми очима спалахує якесь вогнище, величезне багаття. Я зупиняюсь, придивляючись до нього, роблю ще кілька кроків і не можу відвести погляду — горить моя хатина.

XXXI

Пожежу влаштував добродій Мак, я відразу про це здогадався. Я втратив звірині шкури й пташині крила, втратив опудало орла, — все згоріло. Що ж тепер? Дві ночі я перебував просто неба, але не подався в Сірілунн просити притулку. Врешті-решт я найняв занедбану рибальську хижку біля пристані й позатикав усі щілини сухим мохом. Я спав на підстілці з червоного вересу, який наносив з гір. Я знов, дав собі раду.

Едварда переказала через гінця, що чула про моє нещастя й пропонує мені від імені батька кімнату в Сірілунні. Невже Едварда співчуває? Невже Едварда великодушна? Я не переказав їй через гінця ніякої відповіді. Хвалити Бога, я вже мав притулок і відчув якусь горду радість від того, що відповів мовчанням на Едвардину пропозицію. Я стрів їх з бароном на дорозі, вони йшли під руку, я подивився їм обом у вічі й мимохідь вклонився. Вона зупинилась і спитала:

— Ви не хочете в нас жити, пане лейтенанте?

— Я вже облаштував своє нове житло,— відповів я й собі зупинився.

Вона дивилась на мене, груди її важко дихали.

— Та й у нас вам ніхто не завдав би лиха,— мовила вона.

У моєму серці ворухнулась вдячність, але я не мав змоги щось сказати.

Барон помаленьку відійшов.

— Мабуть, ви більше не хочете мене бачити?— питає вона.

— Дякую вам, панно Едвардо, за те, що ви запропонували мені у себе вдома притулок, як згоріла моя хатина,— сказав я.— Це було дуже великодушно, тим паче, що ви навряд чи мали на це згоду свого батька.— Я стояв перед нею простоволосий і дякував їй за пропозицію.

— Боже милий, Ґлане, ви більше не хочете мене бачити!— раптом мовила вона.

Барон погукав її.

— Вас кличе барон,— сказав я і знов з кашкетом у руках низько їй вклонився.

І я подався в гори до своєї міни. Тепер мене вже ніщо, ніщо не могло роздратувати. Я зустрів Еву.

— От бачиш!— гукаю я.— Добродій Мак не спроможний мене прогнати. Він спалив мою хатину, а в мене тепер є друга…

Ева несе щітку та відро смоли.

— А це що, Ево?

На причалі під скелею добродій Мак перевернув човна й загадав Еві його посмолити. Він стежив за кожним її кроком, вона мусила слухатись.

— А чого саме при березі? Чого не на пристані?

— Добродій Мак так звелів…

— Ево, Ево, голубонько, з тебе зробили рабиню, а ти й не нарікаєш Леле, ти знов усміхаєшся і в твоїй усмішці вирує життя, хоч ти й рабиня.

Коли я прийшов до своєї міни, мене чекала несподіванка. Я помітив, що тут хтось був і, роздивившись жорству, впізнав сліди довгих гостроносих черевиків добродія Мака. "Чого він тут нишпорить і що винюхує?" — подумав я і роззирнувся. Ніде нікогісінько. Я геть нічого не запідозрив.

І я заходився гатити по своєму свердлу, сном-духом не знаючи, що чиню божевілля.

XXXII

Прибув поштовий пароплав, він доставив мій мундир і мав забрати звідси барона та всі його сундуки, повні мушель і всіляких водоростей. Тепер його завантажують на пристані бочками з оселедцями та риб’ячим жиром, а надвечір він рушить у дорогу.

Я беру рушницю й набиваю в обидві цівки вдосталь пороху. Зробивши це, киваю сам собі головою. Я йду в гори і набиваю порохом ще й свою міну, так само кивнувши головою. Ось і готово. Я ліг чекати.

Я чекав довго. Увесь час з пароплава до мене долинав брязкіт коловорота, що підіймав і опускав вантажі. Вже западали сутінки. Зрештою пароплав подає свисток, усе повантажено, він відчалює. Тепер я маю почекати кілька хвилин. Місяць ще не зійшов і я, мов божевільний, впиваюсь очима у вечірні сутінки.

Як тільки з-за острівця виткнувся ніс пароплава, я запалив гніт і хутко відскочив у бік. Збігає хвилина. Зненацька лунає вибух, стовп кам’яних уламків злітає вгору, гора здригається, і скеля з гуркотом скочується в морську безодню. Всюди у верхогір’ї йде луна. Я хапаю рушницю й випалюю з однієї цівки, — луна відповідає хтозна скільки разів. Ще за мить я стріляю з другої цівки; повітря затремтіло від мого салюту, а луна рознесла те гуркотіння по цілому світові. Здавалось, наче то всі гори змовились на повен голос закричати в честь пароплава, що відпливав. Минає трохи часу, у повітрі стає тихо, у

верхогір’ї мовчить луна і земля знов нишкне. Пароплав зникає в напівтемряві.

Мене проймає дрож від якоїсь дивної напруги, я беру свої свердла й рушницю під пахву і спускаюсь донизу, а мої коліна підгинаються. Я пішов найкоротшою дорогою, не одриваючи очей від решткiв куряви, що лишив по собі мій вибух. Езоп усю дорогу трусить головою і чхає, бо в повітрі пахне горілим.

Спустившись на причал, я побачив таке видовище, від якого просто похолов: там лежав човен, геть розчавлений уламком скелі, що звалився на нього, й Ева, біля нього лежала Ева — розтрощена, скалічена, з пошматованим боком та животом, аж не можна було впізнати. Ева померла відразу.

XXXIII

Що це я маю писати? Протягом багатьох днів я жодного разу не вистрілив з рушниці, мені не було чого їсти, та я й не їв, а сидів сидьма у своїй повітці. Еву повезли до церкви на білому човні добродія Мака. Я берегом дістався до її могили.

Ева померла. Пригадуєш її дівочу голівку з косами, як у черниці? Вона приходила тихо, як мишка, клала свою ношу додолу й усміхалась. Чи бачив ти, як у тій усмішці грало життя? Цить, Езопе, мені в пам’яті зринає одна дивна казка: вона з’явилась чотири покоління тому, за часів Іселіни, коли Стамер був священиком.

Одна дівчина сиділа в кам’яній башті в полоні. Вона кохала одного пана. За що? Спитай вітра і зірок, спитай Бога життя, бо ніхто інший не знає відповіді. А той пан був для неї приятелем і коханим; однак минув час і якось він побачив іншу, і його почуття змінились.

Він кохав дівчину юначим коханням. Не раз називав її Божим дарунком і своєю голубкою, а вона його гаряче й бентежно обіймала. Він попросив: "Віддай мені своє серце!" І вона віддала. Він сказав: "Люба, можна мені в тебе щось попросити?" І вона в захваті відповіла: "Так". Вона йому віддала все, та ніякої віддяки від нього не дочекалася.

Другу він кохав якось по-рабськи, божевільно, мов той жебрак. За що? Спитай пилину на дорозі й листок, що падає на землю, спитай незбагненного Бога життя, бо ніхто інший цього не знає. Вона йому нічого не віддала, ні, нічого вона йому не віддала, та однак він їй дякував. Вона попросила: "Віддай мені свій спокій і свою мудрість!" І він журився лише тим, що вона не попросила в нього життя.

І от першу його дівчину у вежу…

— Що ти робиш, дівчино? Сидиш собі та всміхаєшся?

— Я згадую те, що було десять років тому. Тоді я його зустріла.

— Ти його ще пам’ятаєш?

— Я його ще пам’ятаю.

А час збігає…

— Що ти робиш, дівчино? Чого усміхаєшся?

— Я вишиваю на скатертині його ім’я.

— Чиє ім’я? Того, хто тебе тут замкнув?

— Так, того, кого я зустріла двадцять років тому.

— Ти ще його пам’ятаєш?

— Я так само його пам’ятаю, як колись.

А час збігає…

— Що ти робиш, полонянко?

— Я старію і вже не бачу вишивати, тож шкребу зі стіни вапно.

З того вапна я зліплю глечика й зроблю йому подаруночок.

— Про кого ти мовиш?

— Про свого коханого, що замкнув мене у вежі.

— Ти усміхаєшся через те, що він тебе тут замкнув?

— Я намагаюсь вгадати, що він тепер скаже. "Ти ба,— скаже він,— моя дівчина прислала мені глечика, вона не забула мене за тридцять років".

А час збігає…

— Що, полонянко, сидиш, б’єш байдики та усміхаєшся?

— Я старію, старію, мої очі осліпли, я можу тільки думати.

— Про того, кого ти зустріла сорок років тому?

— Про того, кого я зустріла замолоду. Може, й сорок років тому.

— А хіба ти не знаєш, що він помер? Ти бліднеш, старенька, ти мовчиш, твої уста білі, ти вже не дихаєш…

Ось така дивна казка про дівчину у вежі. Стривай, Езопе, я дещо забув: одного дня вона почула з саду голос свого коханого і впала навколішки, зайнявшись, мов ружа. Тоді їй було сорок років…

Я ховаю тебе, Ево, й покірно цілую пісок на твоїй могилі. Коли я думаю про тебе, мене пронизує наскрізь густий, яскраво-червоний спомин; коли я згадую твою усмішку, я вщерть сповнююся блаженством. Ти віддала все, все ти віддала, без жодних зусиль, бо сама була чарівною дитиною життя. А інша, що жадібно береже навіть свій погляд, володіє всіма моїми думками. Чому? Спитай дванадцяти місяців і кораблів у морі, спитай незбагненного Бога серця…

XXXIV

Якийсь чоловік спитав:

— Ви більше не стріляєте? Езоп гасає лісом і ловить зайця.

Я сказав:

— Йдіть і самі його вбийте.

Минуло кілька днів, до мене навідався добродій Мак: очі в нього позападали, обличчя змарніло. Я подумав: "Чи правда, що я можу читати людські думки, чи ні?" І сам не знаю.

Добродій Мак заговорив про обвал і про катастрофу. То була лиха пригода, прикра випадковість, мовляв, я тут не винен.

Я сказав:

— Якщо комусь припекло за всяку ціну розлучити мене з Евою, то він цього досягнув. Бог його прокляне!

Добродій Мак спідлоба глянув на мене — в очах була підозра. Він щось промимрив про гарний похорон, про те, що нічого не пожалів.

Я сидів і дивувався, як ловко він викручується.

Він не хотів ніякого відшкодування за човна, якого розтрощив мій обвал.

— О, ви не хочете, щоб я вам заплатив за човен, за відро смоли та за щітку?— спитав я.

— Ні, любий пане лейтенанте,— відповів він.— Як вам таке могло спасти на думку!— І він подивився на мене повними ненависті очима.

Я не бачив Едварди три тижні. Щоправда, одного разу стрів її в крамниці, куди прийшов по хліб. Вона стояла за прилавком і перебирала всілякий крам. Окрім неї, там були тільки два прикажчики.

Я голосно привітався, вона звела на мене очі, але не відповіла. Я подумав, що мені не хочеться при ній брати хліб, і звернувся до прикажчика — попросив шроту й пороху. Поки мені зважували, я дивився на неї.

Сіра й замала сукня з пошарпаними петельками; плоскі груди важко дихали. Як вона виросла за літо! На чолі — задума, характерні дугасті брови здіймалися на обличчі, мов дві загадки, у всіх рухах з’явилося більше впевненості. Я глянув на її руки: вигляд тих довгих тонких пальців так мене зворушив, що я затрепетав. Вона й досі перебирала крам.

Я горів бажанням, щоб Езоп забіг просто до неї за прилавок і впізнав її. Тоді я відразу ж покликав би його до себе, а в неї попросив би вибачення,— що б вона відповіла?

— Прошу!— каже прикажчик.

Я заплатив, узяв свої пакунки й віддав поклін. Вона звела очі, але й тепер не відповіла. "Ну й добре!— подумав я.— Може, вона вже баронова наречена". І я пішов без хліба.

Вийшов надвір, я кинув погляд на вікно. Ніхто не дивився мені вслід.

XXXV

Якось уночі випав сніг і в моїй хатині стало холодно. Там був коминок, де я варив їсти, але дрова горіли погано і страшенно тягло від стін, хоч я й позатикав їх так старанно, як тільки міг. Осінь минула й дні покоротшали. Одначе перший сніг від сонця розтав, і земля знов лежала гола. Та ночі були морозні й вода зашерхла. Посохла вся трава й поховались усі комахи.

Люди якось загадково притихли, вони були задумані й мовчазні, їхні очі дожидали зими. З тих місць, де в’ялили рибу, вже не чулися ніякі крики, на пристані панував спокій, усе лаштувалося до зустрічі вічної ночі північного сяйва, коли

сонце лягало спати в море. Глухо-глухо хлюпотіли на якомусь самотньому човні весла.

Човном пливла дівчина.

— Де ти була, любонько?

— Ніде.

— Ніде? Овва, я тебе впізнав, я бачив тебе влітку.

Вона причалила до берега, вийшла з човна й прив’язала його.

— Ти була пастушкою і підв’язувала панчоху, я стрів тебе якось уночі.

Легкий рум’янець займається на її щоках, і вона збентежено сміється.

— Моє гірське дівчаточко, зайди до мене в хатину, дай-но я на тебе подивлюсь. А звати тебе Генрієта.

Та вона мовчки проходить мимо. Вона вся в сповитку осені й зими, її почуття заснули.

Сонце вже впірнуло в море.

XXXVI

І ось я вперше вирядився в свій мундир і подався в Сірілунн. Моє серце мало не вискакувало із грудей.

Я пригадав усе, що сталось від того першого дня, коли Едварда підбігла до мене й при всіх обняла, а потім упродовж кількох місяців жбурлялася мною туди-сюди й довела мене до кривої голови. Чи сам я винен? Так, моя зірка збила мене з дороги. Я думав: як вона зловтішатиметься, коли сьогодні я стану перед нею навколішки й виповім їй таємницю свого серця! Вона запросить мене сісти й звелить принести вина, а тієї миті, як піднесе келиха до вуст, щоб випити, то скаже: "Пане лейтенанте, дякую вам за той час, що ми провели разом, я ніколи цього не забуду!" Та як тільки я зрадію і в мені зажевріє надія, вона вдасть, ніби п’є і відставить келиха не пригубивши. І не приховуватиме від мене, що тільки вдає, ніби п’є, їй хочеться, щоб саме це я й помітив. Отака вона є.

Гаразд, незабаром усьому буде край!

І, йдучи дорогою вниз, я думав далі: мій мундир її вразить, нашивки на ньому нові й красиві. Шабля дзвенітиме, торкаючись підлоги. В мені розлилась якась нервова радість і я прошептав сам до себе: "Хтозна, що ще може статися!" Я підняв голову й махнув рукою. Годі принижуватись! Треба знати свою гідність! Хай там що, а я більше не йтиму на зближення. Вибачте, красунечко, що я вас не сватаю…

Добродій Мак зустрів мене на подвір’ї, його очі ще дужче позападали, а сам він ще більше подався.

— Вже їдете? О, так. Мабуть, останнім часом вам тут не вельми затишно, еге ж? Згоріла ваша хатина.— І добродій Мак усміхнувся.

Раптом мені здалося, що я бачу перед собою наймудрішу на цілий світ людину.

— Заходьте, пане лейтенанте, Едварда вдома. Тим часом бувайте. Може, побачимось до відходу пароплава на пристані.

І він пішов, похнюпивши голову, щось міркуючи та насвистуючи.

Едварда сиділа у вітальні й читала. Коли я зайшов, вона кинула здивований погляд на мій мундир, зиркнувши на мене скоса, мов пташка, й навіть почервоніла і розкрила рот.

— Я прийшов попрощатись,— врешті мовив я.

Вона враз підвелась, і я побачив, що мої слова таки справили на неї враження.

— Ґлане, ви їдете?

— Як тільки прибуде пароплав.

Я хапаю її за руку, за обидві руки, мене поймає якийсь безглуздий захват і я, скрикнувши: "Едвардо!" — припадаю до неї очима.

Тієї ж миті вона стає холодна, мов крига, й показує свій норов. Все в ній повстало проти мене, вона випросталась. Я стояв перед нею, як жебрак, випустивши її руки і давши відійти. Пригадую, що після цього я стояв і безтямно казав одне й те ж: "Едвардо! Едвардо!" — безліч разів, ні про що не думаючи, аж поки вона спитала: "Ну? То що ви хотіли мені сказати?" Я нічого не міг їй пояснити.

— Ти ба, ви вже їдете!— сказала вона.— Хто ж приїде сюди на той рік?

— Хтось приїде,— відповів я.— Хатину, мабуть, відбудують.

Мовчимо. Вона вже взялася за свою книжку.

— Шкода, що батька немає вдома,— мовила вона.— Та я перекажу йому ваше вітання.

На це я нічого не сказав. Підійшов до неї, ще раз узяв її за руку й мовив:

— То прощайте, Едвардо.

— Прощайте,— відповіла вона.

Я відчинив двері, вдавши, що пішов. А вона вже сиділа з книжкою в руках і читала, таки справді читала, перегортаючи сторінки. Нічим, геть нічим не зворушило її моє прощання!

Я кашлянув.

Вона обернулась і здивовано сказала:

— Ви ще тут? Мені здалося, що ви пішли.

Тільки Богові то відомо, але яке ж велике було її здивування! Вона мимохідь його перебільшила. "Напевно, весь час знала, що я стояв у неї за спиною",— майнуло в мене в голові.

— То я піду,— сказав я.

Тоді вона підвелась і підійшла до мене.

— Мені дуже хотілося б мати щось на згадку про вас, коли ви поїдете,— мовила вона.— Я збираюсь дещо у вас просити, та, мабуть, це забагато. Ви подарували б мені Езопа?

Не довго думавши, я відповів:

— Так.

— То, може, приведете його завтра?— спитала вона.

Я пішов.

Я кинув погляд на вікно. Там не було нікого.

Тепер усьому край…

Остання ніч у хатині. Голову обсідали думки, я лічив години. Вранці я спорядив собі останній сніданок. День видався холодним.

Чого вона просила, щоб я сам привів до неї пса? Чи вона хотіла поговорити зі мною, сказати мені щось на прощання? Мені вже нічого сподіватись. А як вона обходитиметься з Езопом? Езопе, Езопе, вона тебе мучитиме! Через мене вона тебе битиме, може, й жалітиме, але в кожнім разі — треба чи не треба — битиме і цілком тебе розбестить…

Я підкликав Езопа, погладив його, поклав наші голови поруч і взяв рушницю. Він уже почав вищати — на радощах, що підемо на полювання. Я знов поклав наші голови поруч, приставив дуло до Езопової потилиці й спустив курок.

Я найняв чоловіка, щоб одніс Едварді труп Езопа.

XXXVII

Поштовий пароплав мав відпливати ввечері.

Я пішов на пристань, мої речі вже були повантажені. Добродій Мак потис мені руку й підбадьорив: мовляв, мені випада гарна погода, просто чудова погода, він і сам за такої погоди залюбки кудись помандрував би. Підійшов лікар, з ним прийшла Едварда. Я відчув, як у мене затремтіли коліна.

— Ми хотіли побачити, чи благополучно ви підніметесь на борт,— сказав лікар.

Я подякував.

Едварда, глянувши мені у вічі, мовила:

— Пане лейтенанте, мушу подякувати вам за вашого пса.

Вона зціпила губи, вони були в неї геть білі. Вона знову назвала мене паном лейтенантом.

— Коли пароплав відходить?— спитав лікар якогось чоловіка.

— За півгодини.

Я нічого не сказав.

Едварда від збудження не могла встояти на місці.

— Лікарю, може, підемо додому?— спитала вона.— Я зробила те, що мені належало.

— Ви виконали свій обов'язок,— сказав лікар.

Вона лагідно засміялась з його вічних поправок і відповіла:

— А хіба я сказала не те саме?

— Ні,— коротко відповів він.

Я подивився на нього. Цей чоловічок був холодний і несхитний. Він намітив собі певний план і послідовно його дотримувався. А якщо він усе таки програє? Однак нічим себе не викаже, його обличчя завжди непроникне.

Смеркало.

— Ну, прощайте,— сказав я.— Дякую вам за кожен день.

Едварда мовчки глянула на мене. Тоді знов відвернулась і задивилась на пароплав.

Я сів у човен. Едварда ще стояла на набережній. Коли я зайшов на борт пароплава, лікар крикнув: "Прощайте!" Я подивився на берег, тієї ж миті Едварда відвернулась і майже побігла з набережної додому, лишивши лікаря далеко позад себе. Так я бачив її востаннє.

Моїм серцем прокотилась хвиля смутку…

Пароплав рушив з місця, мені ще видно було вивіску добродія Мака "Склад солі і порожніх бочок". Та скоро й вона зникла з моїх очей. Зійшов місяць і висипали зірки, навколо здіймались гори, і я бачив безкраїй ліс. Онде стоїть млин, а

там, он там була моя затина, що згоріла. На попелищі височіє сам-один сірий камінь. Іселіна, Ева…

Над горами й долами стелеться полярна ніч.

XXXVIII

Я написав усе це, щоб збавити час. Мене тішили спомини про те літо на півночі Норвегії, коли я безліч разів лічив години, а час усе-таки пролітав. Заходять великі зміни, дні вже не хочуть минати.

У мене ще бувають радісні хвилини, та час стоїть незрушно, а я ніяк не збагну, як же можна так незрушно стояти. Я кинув військову службу й тепер сам собі пан, мені добре ведеться: я зустрічаюся з людьми, роз’їжджаю в екіпажах, інколи, заплющивши одне око, пишу в небі вказівним пальцем, лоскочу під шиєю місяця й, мені здається, що він сміється — аж заходжується від реготу й радіє, як дурненький, що його полоскотали під шиєю. Все усміхається. Я з луском відкорковую пляшку й скликаю веселу громаду.

Щодо Едварди, то я про неї не думаю. Чого б мені не забути її зовсім за такий довгий час? Я маю гідність. І коли хто-небудь спитає мене, чим я журюсь, я зразу відповім: "О, я не журюсь нічим"…

Кора лежить і дивиться на мене. Спершу був Езоп, а тепер — Кора. Лежить і дивиться на мене. На каміні цокає годинник, крізь відчинені вікна до мене долітає міський гамір. Стукають у двері, й листоноша подає мені якогось листа. На ньому печатка з короною. Я знаю від кого він, умить здогадуюсь, чи, може, якоїсь безсонної ночі мені те все наснилося. Однак у листі

нічого не написано, там лежить тільки дві зелені пташині пір’їни.

Крижаний жах проймає мене і стає холодно. "Дві зелені пташині пір’їни!— кажу я сам собі.— Що ж, нічого не вдієш! Та чого мені так холодно? Лишенько, це через отой клятий протяг!"

І я зачиняю вікна.

"В листі лежать дві пташині пір’їни!— міркую я далі.— Мені здається, я їх пізнав, вони нагадують мені невеличкий жарт з часів мого побуту на півночі Норвегії — таку собі пригодку з-поміж багатьох інших пригод. Як приємно знов бачити ці дві пір’їни!"

І раптом ввижається мені чиєсь обличчя і вчувається чийсь голос, і той голос каже: "Прошу, пане лейтенанте, ось ваші пташині пір’їни!"

Ваші пташині пір’їни…

Коро, лежи тихо, чуєш, я вб’ю тебе, якщо ти поворухнешся! Погода гарна, спека просто нестерпна. Чого це я надумався позачиняти вікна?! Відчини знов вікна й розчахни двері! Сюди, людоньки, заходьте веселитись! Гей, посильний, гайда надвір і наклич до мене багато-пребагато людей…

День минає, а час ніби зупиняється.

Усе це я написав лише задля своєї втіхи й розважив себе, як зумів. Мою душу не гнітить ніяка журба, я жадаю одного — поїхати звідси геть, сам не знаю куди, але кудись світ за очі, може, в Африку чи Індію. Бо я належу лісам і самотині!